

УНІВЕРСИТЕТСЬКА СПІЛЬНОТА ПІДТРИМКИ

Методичні матеріали проєкту

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2022

УДК 001.891(477)

ББК 74

у 59

Редколегія:

Шулик Ю. В., помічник ректора зі стратегічного розвитку та забезпечення якості освіти, к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту НаУОА;

Шевчук Д. М., проректор з науково-педагогічної роботи НаУОА, д.філос.наук, професор кафедри філософії та культурного менеджменту.

у 59

Університетська спільнота підтримки: методичні матеріали проєкту / редкол.: Ю. Шулик, Д. Шевчук. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. 104 с.

DOI 10.25264/22-04-12-05-2022

Матеріали складені як результат реалізації соціального проєкту «Університетська спільнота підтримки» викладачами Національного університету «Острозька академія» за підтримки гуманітарного гранту у рамках Фонду гуманітарної підтримки українських університетів Проєкту міжнародної технічної допомоги «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти» (Academic IQ Initiative).

Матеріали та проєкт направлені на допомогу, підтримку переміщених осіб, викладачів та студентів, волонтерів, соцпрацівників у зв'язку з воєнними подіями в Україні. Проєкт розкриває три напрямки підтримки: психологічну, просвітницьку та економічну.

УДК 001.891(477)

ББК 74

© Національний університет
«Острозька академія», 2022

ЗМІСТ

Психологічний блок

Оксана Матласевич

ПОЧУТТЯ СОРОМУ ТА ПРОВИНИ: ЩО ЗА НИМИ СТОІТЬ І ЩО РОБИТИ ДАЛІ?	5
---	---

Оксана Матласевич

ЯК ЗНАЙТИ ВНУТРІШНЮ ОПОРУ ПІД ЧАС ВІЙНИ?	12
--	----

Наталія Кулеша

ПСИХОСОМАТИКА НА ФОНІ ВІЙНИ	17
-----------------------------------	----

Просвітницький блок

Максим Карповець

НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ	22
--	----

Дмитро Шевчук

НАВІЩО НАМ <i>RES PUBLICA</i> ?	27
---------------------------------------	----

Віталій Лебедюк

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ	30
-------------------------------------	----

Марія Петрушкевич

ЯК УСПІШНО РЕГУЛЮВАТИ КОНФЛІКТИ	35
---------------------------------------	----

Наталія Малиновська

ЯК ПІДВИЩИТИ ПОЛІТИЧНУ КУЛЬТУРУ В ГРОМАДІ	39
---	----

Роман Шулик

ЯК НЕ ВТРАТИТИ ЗДОРОВИЙ ГЛУЗД В ЕПОХУ ПОСТПРАВДИ?	47
---	----

Дмитро Шевчук

ДОВІРА ЯК ОСНОВА СУСПІЛЬСТВА	51
------------------------------------	----

Юлія Харчук

ОСВІТНІ МОЖЛИВОСТІ	54
--------------------------	----

<i>Ольга Балацька</i> ОРГАНІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	61
<i>Тетяна Лотиш</i> ДОПОМОГИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ	69
<i>Сергій Штурхецький</i> СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ У ВОЄННИЙ ЧАС: ЗАГРОЗИ ТА МОЖЛИВОСТІ	74

ЕКОНОМІЧНИЙ БЛОК

<i>Ольга Дем'янчук</i> ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ – ЗАПОРУКА ФІНАНСОВОГО ДОБРОБУТУ	80
<i>Ольга Дем'янчук</i> СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО	86
<i>Юлія Шулик</i> БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ	91
<i>Юлія Шулик</i> СОЦІАЛЬНІ ПРОЄКТИ – МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ	96

Психологічний блок

ПОЧУТТЯ СОРОМУ ТА ПРОВИНИ: ЩО ЗА НИМИ СТОІТЬ І ЩО РОБИТИ ДАЛІ?

Оксана Матласевич,
*доктор психологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри психології та педагогіки*

Обов'язковим компонентом усіх сучасних війн є психологічна війна – вплив на емоції, переживання та думки людини. Психологічна війна – це атака на ідентичність кожного, на базові питання “Хто я?”, “Яка моя функція?”, “Яке моє місце в усьому, що коїться?”, “Що я маю робити?”. Соціальні ролі багатьох різко змінилися. У військових із цим проблем переважно немає – там усе чітко, а в цивільних ідентичність під сильним ударом. Основне переживання – відчуття безсилля щодо ситуації. Люди відчують злість на себе, *провину, сором* через те, що не можуть щось зробити або, як їм здається, роблять недостатньо. Окремим видом провини є провина вцілолого.

У провині чимало позитивного. Провина і сором – це моральні індикатори того, чи відповідає наша поведінка нормам і правилам. Це наша здатність регулювати наші соціальні контакти. Вона вказує на те, що ми повинні якось змінити нашу

поведінку, покращити її. Але якщо людина потрапляє в капкан провини, то починає переконувати себе, що якісь її дії зараз неважливі, як наслідок – бездіяльність, а далі – знецінення себе, відчуття безпорадності й позиція жертви. У військовий час такі почуття контрпродуктивні.

ПРОВИНА – емоція, яка виникає внаслідок незадоволення самим собою за вчинок, який мав негативні або неоднозначні наслідки для інших.

Основні функції провини:

- ❑ почуття провини потрібне для того, щоб бути членом групи, вона підказує, ЩО робити (відповідає за взаємодопомогу);
- ❑ провина стимулює людину виправити ситуацію, відновити нормальний хід речей;
- ❑ узяти відповідальність за свої вчинки.

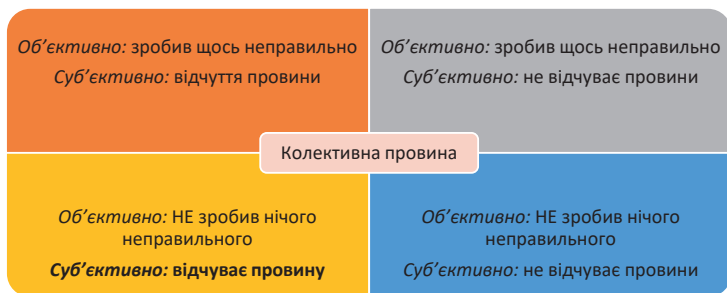
Провина близька за своїм значенням до сорому, але провина – це про те, що людина вчинила погано («я помилюся»), а сором – коли людина відчуває себе поганою («я – помилка»).

Провина – мотивувальна емоція (щось робити); сором – демотивувальна, змушує людину ховатися, відділятися від групи.

Хто потрапляє в капкан провини?

- Чесна, порядна людина, яка прагне **справедливості** (образу і провина – дві сторони несправедливості).
- **Перфекціоністи** (мені недодали (образу), я недодав (провина)).
- Людина, яка цінує **сім'ю, традиції** (розрив емоційних зв'язків важкий).

У провині є об'єктивна (юридична) і суб'єктивна (емоційна) сторони (рисунки 1).

Об'єктивну провину «диктують» зовнішні закони:

- зробив щось неправильно;
- недбалий;
- у край недбалий;
- навмисно.

Позбутися такої провини можна, компенсувавши завдану шкоду або попросивши пробачення в постраждалої сторони.

Суб'єктивна провина залежить від внутрішніх, екзистенційних чинників: невикористання власного потенціалу, провина вцілілого.

Джерела такої провини:

- відчуття всемогутності (яке, зазвичай, з'являється в дитини віком від 2 до 6 років, але в процесі дорослішання та об'єктивної оцінки своїх реальних можливостей зникає);
- захисна реакція на безпорадність (внутрішній критик);
- уникнення горювання (людина часто порівнює свої страждання зі стражданнями інших);
- базові переконання.

Базові переконання, які дають людині можливість відчувати себе в безпеці:

- ❖ Я хороша людина (*я повинна вчиняти правильно*);
- ❖ Я контролюю своє життя (*я знаю, що я буду робити ввечері, через тиждень...*);
- ❖ Я маю передбачати наслідки своїх дій;
- ❖ Мені повинно добре вдаватися те, що я роблю.

Головне когнітивне викривлення – це очікування, що ці переконання будуть так само ефективно діяти в кризовій ситуації, як і в звичайному житті.

Війна – це сильні потрясіння, раптові зміни; людина до цього не була готова.

Ситуація змінилася миттєво, тому:

- ❖ ніхто не знає, як буде правильно;
- ❖ людина дуже обмежено може контролювати своє життя, ба більше, світ;
- ❖ наявної інформації може бути замало, щоб передбачити наслідки своїх дій;
- ❖ речі, які ми робимо вперше в житті, можуть не одразу вдаватися добре.

Нідерландський психолог Кнут Андерсен у роботі з почуття провини пропонує розглядати її в таких 5 контекстах:

- непогрішність;
- час;
- етика;
- розуміння нормальних реакцій людини на ненормальні ситуації;
- віра і вірування.

Важливо усвідомити, що людина така за природою, робить помилки. Немає людей, які б не помилялися. Були проведені дослідження, які це доводять. Навіть якщо припустилися помилок, то важливо усвідомити, які уроки ми маємо з того, що потрібно врахувати на майбутнє.

Часовий контекст теж важливий для розуміння провини і для роботи з нею.

Є вислів: *«Життя живеться вперед, але розуміється назад»*. У психології цей феномен позначають поняттям «повзучий детермінізм» (Hindsight bias) – **«Я знав, що це станеться»**.

Тенденція до повзучого детермінізму особливо висока під час криз і серйозних інцидентів.

Важливо з'ясувати, що людина реально знала на момент події. Корисно поставити такі запитання:

- Чи маєте ви дар передбачення?
- Як ви могли знати, що буде такий сценарій подій?
- Яку інформацію ви насправді мали, коли це сталося?
- Що ви сказали б потім другові в такій ситуації?

Якщо подивитися на тему провини з етичного боку, то людина, зазвичай, оцінює ситуацію з позиції наслідків. Однак наслідки можуть бути не такими, як ми очікували. Водночас можна подивитися на ситуацію і під іншим кутом – наприклад, спрямувати нашу увагу на саму дію або на мотиви. Якийсь учинок із позиції наслідків або з позиції дії може бути неправильним, але з позиції духовної етики, мотивів – потрібним.

Також дуже важливо зрозуміти нормальність наших дій у ненормальних ситуаціях. Людина часто може виходити з «вікна толерантності» (термін увів Ден Сігел). Вікно толерантності – це науковий термін, який використовують для опису зони нашої активності, у якій ми здатні функціонувати найефективніше. Коли людина перебуває в цій зоні, вона, як правило, без особливих труднощів може легко отримувати, обробляти й інтегрувати інформацію та ефективно реагувати на потреби повсякденного життя. Вікно толерантності – це вікно (зона) нашого оптимального стану.

У ситуації стресу мигдалина (ділянка мозку) дуже активується і людина не може адекватно реагувати й відповідно ухвалює не дуже розумні рішення.

Що ми можемо зробити ? Алгоритм роботи з провинною:**1. ПОСТАВИТИ ЗАПИТАННЯ, ЩОБ ПОВЕРНУТИ ДО РЕАЛЬНОСТІ:**

- Перед ким є ця провинна? (родичі, кохані, друзі, колеги, тварини....).
- Що ми зробили або що ми не зробили?
- Які очікування від себе? Наскільки ви відповідальні за життя інших?

2. З'ЯСУВАТИ РІВЕНЬ СВОЇХ МОЖЛИВОСТЕЙ: Чи є потреба і можливість щось змінити? Що в моїх силах сьогодні? На що я можу впливати?

Тому, аби зберегти здатність діяти ефективно, людині дуже важливо усвідомити та зрозуміти, що: людина не всемогутня; вона від природи припускається помилок; нас ніхто не вчив жити у війні; ми багато чого робимо вперше, а тому не одразу добре; а також бути співчутливим до себе.

Список запитань у роботі з провинною**(адаптація психотерапевта****Мілені Карлінської-НаGREБЕЦЬКОЇ методики Г. Шіральді):**

Що трапилося? (хто що зробив або не зробив? З добрим чи злим наміром/результатом?)

Чому так сталося? Це чиясь навмисна дія?

Чи ви завжди мислите розумно і раціонально?

Чи ви завжди бачили всі можливості вибору?

Які можливості вибору бачите в тій ситуації?

Чи був кращий вибір, ніж той, що ви обрали?

Чи ви були вже раніше в такій ситуації?

Чи був якийсь спосіб, щоб розпізнати, яка поведінка була б найкраща?

Чи ви знали наслідки кожного можливого вибору?

Які то були вибори й наслідки?

Чи був найкращий вибір? Чи був вибір, що мав наслідками якісь утрати?

Чи усвідомлювали ви той найкращий вибір увесь час?

Чи бракувало вам якоїсь інформації, щоби зробити кращий вибір?

Чи мали ви час обміркувати вибір?

Чи ускладнювало щось ухвалити рішення? (Хаос, драматичні події, відсутність підтримки, стан здоров'я, біль).

Яка була ціль вашої поведінки (вчинку)? Чи ви мали намір комусь зашкодити, щось знищити? Чи ви були задоволені негативними наслідками свого вчинку? **Ми відповідальні тоді, коли є:** намір, виконання, задоволення від дії.

Чи в тих умовах, які були, була змога ухвалити розумне (не «найкраще»!) рішення?

Чи реалізували ви свій намір?

Чи могло би бути ще гірше?

Чи ваші помилки не застерегли від чогось гіршого? У який спосіб?

Якщо б це сталося знов, що б ви зробили, сказали, як би повелися? *(Можна зробити «візуалізацію» «виправленої версії» події).*

Якщо б так зробив ваш син, донька, коханий/а, приятель, то як би ви почувалися?

Що б ви йому/їй сказали? Як би втішили, вибачили, зрозуміли?

ЯК ЗНАЙТИ ВНУТРІШНЮ ОПОРУ ПІД ЧАС ВІЙНИ?

Оксана Матласевич,
*доктор психологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри психології та педагогіки, НаУОА*

Після оголошення повномасштабної війни щоденне життя всіх українців стало перевернутим із ніг на голову. У такій реальності руйнуються всі опори, на які раніше опиралася наша психіка і які давали відчуття хоча б часткової справедливості й безпеки. Відтак ми стикаємося з відчуттям жаху, невідзначеності, уперемішку з безпорадністю. Вплив такого переповнювального досвіду призводить до поляризації мислення, функції оброблення інформації погіршуються на всіх рівнях – когнітивному, емоційному, екзистенційному. Об'єктивно всі ми стали *жертвами подій* війни. Однак дуже важливо запобігти формуванню *ідентичності жертви*.

Основні характеристики жертви:

- пасивність (не схильна брати на себе відповідальності);
- вимагає щось від інших;
- набула безпорадності (уважає, що без допомоги та підтримки інших нічого не зможе).

Ми неспеціально можемо ще більше віктимізувати людей, якщо будемо їх так сприймати – не бачити їхніх ресурсів, спроможностей, гідності, тобто всієї їхньої повноти.

Для цього людині важливо віднайти свої сильні сторони, ресурси й активізувати їх.

Три роки ув'язнення в концентраційних таборах Дахау й Освенцимі, голод, приниження, нелюдська жорстокість і страждання – не кожен зміг вижити в таких умовах. Про цей

досвід написав Віктор Франкл у своєму творі «Людина в пошуках справжнього сенсу». Ця книга, як ніколи раніше, актуальна для нас сьогодні. Спостерігаючи за в'язнями, Віктор Франкл побачив, що ті, хто втрачав надію, швидко помирали. «Першими ламалися ті, хто вірив, що скоро от-от усе закінчиться. Після них – ті, хто не вірив у те, що це колись закінчиться. Вижили ті, хто фокусувався на своїх діях, без очікувань про те, що може чи не може статися». Він обґрунтував, що ми самі вирішуємо, як реагувати на різні життєві обставини.

Людина не може рухатися далі, якщо немає надії. НАДІЯ – ДУЖЕ ВАЖЛИВА ОПОРА У ВАЖКИХ СИТУАЦІЯХ! НАДІЯ ДАЄ СИЛУ, ДАЄ ЕНЕРГІЮ! НАДІЯ обов'язково ПРОПОНУЄ ЯКЕСЬ РОЗВ'ЯЗАННЯ! Потрібно пам'ятати, що надія пластична: колись її більше, колись менше. Це нормально. Важливо визначити, які саме думки пов'язані з надією.

«Ви можете втратити все, але ніколи себе» (В. Франкл).

«Усе, що людині потрібно, є в неї всередині» (Е. Еріксон).

Внутрішня опора – це основа, упевненість, внутрішня сила, віра, надія, яка дає прагнення жити, розвиватися; здатність і вміння розслабитись і довіритись.

ВНУТРІШНЮ ОПОРУ МОЖНА ЗМІЦНЮВАТИ І ТРЕНУВАТИ.

Важливо НЕ ввійти в такий стан, який називають **«життя на паузі»**.

Основні причини:

➤ *фіксація на минулому АБО*

➤ *фіксація на одній зі стадій проживання горя.*

Ренос К. Пападопулос – британський професор, автор численних книг і публікацій із клінічної психології і психології жертви – дуже цінним вважає проаналізувати наслідки впливу травматичної події на 4 основних рівнях (див. таблицю) і визначити, що людина втратила, а що вціліло або з'явилося нове.

Таблиця

Наслідки впливу травматичних подій

Рівні	Негативний			Без змін		Позитивний Adversity Activated Development (AAD)
	важ- кий	помір- ний	легкий	-	+ Резилі- єнс	
	ПТСР	дистрес	страж- дання			
Індиві- дуальний						
Сім'я						
Соціо- культурне середовище						
Спільнота						

Це дає можливість вийти за межі поляризованого (чорно-білого мислення) і сприймати людину не як жертву, а як ресурсну.

Щоб мати опору, потрібно зосередитися на 3 речах (**концепція опори Сюзанни Кобаси**):

– здатність бачити сенс наших дій і готовність брати у них участь;

– контроль – відчуття того, що я впливаю на життєві події і що я ефективний у діях;

– виклик – здатність сприймати ситуацію як можливість для розвитку, «перевірки» ефективних дій.

Людина здатна знову побачити сенс лише після того, як проживе і відгорює втрачене. Під час війни кожен із нас переживає певні втрати, і потрібно навчитися жити заново. Перше, що потрібно – визнати втрати і прийняти цей факт.

Прийняття – це своєрідна зупинка, уважність до того, що є в мене всередині, що назовні; прийняття ситуації, яка зараз реальна. Отже, важливо зупинитися, щоб прийняти ситуацію.

Горювання – це процес, який допомагає впоратися з болем і знову відновити стабільний психоемоційний стан.

Тому важливо дати собі час пережити всі емоції:
 о проговорювати про свої емоції і переживання (близькі, друзі);
 о записувати всі свої емоції щодо війни (щоденник);
 о не соромитися звертатися по допомогу, якщо відчуваєте, що самотійно не впораєтеся.

ВИЗНАЧТЕ СВОЇ СИЛЬНІ СТОРОНИ:

• Які в мене здібності й таланти? Як я можу їх зараз застосувати?

- Чого в мене ніколи не забрати?
- Що мені приносить радість і натхнення?
- Що мені вдається найкраще?

У БУДЬ-ЯКИХ СФЕРАХ, ОСОБЛИВО В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.

Коли людина переживає потенційно травматичні події, вона втрачає контроль над ситуацією і з'являється відчуття, що людина не може впливати на ситуацію.

Способи повернення відчуття контролю:

1) Коли людина розуміє, **ЩО** відбувається, **ЯК**, **ЧОМУ** – у такий спосіб у неї повертається контроль.

2) Розрізняти контроль і гіперконтроль. Контроль – це те, на що ми можемо впливати.

Вправа «Очишувач скла»

Під моїм контролем	Не під моїм контролем
Запишіть речі, на які ви можете впливати	Запишіть речі, на які ви не можете впливати

3) Ми маємо 3 часи: минулий, теперішній, майбутній. Ми можемо контролювати **ЛИШЕ ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС**. Якщо дивитися під час війни в минуле чи майбутнє, то ми можемо бачити багато негативу (що ми втратили, що ми можемо втратити...). І ми перестаємо усвідомлювати той факт, що ми все ще щось маємо. Тому важливо концентруватися на фактах тут і тепер.

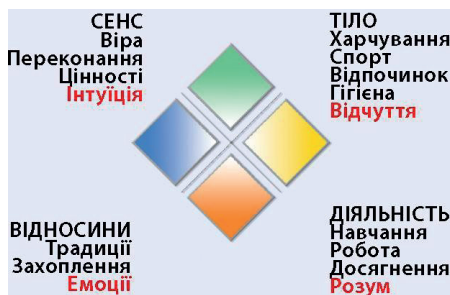
Вправа «У мене є..., і це факт»

Запишіть 10 фактів про себе – те, що у Вас є: наприклад, у мене є двоє дітей – і це факт; у мене є професія, я, психолог – і це факт; я маю, що їсти – і це факт; я в безпеці – і це факт... і т. д.

Інший підхід до пошуку внутрішньої опори пропонує німецький психолог Н. Пезешкіан. Оскільки все, що нам потрібно, є всередині нас, то енергетичні ресурси потрібно шукати передусім у собі.

Є 4 види (сфери) енергії:

- енергія тіла (здоров'я);
- енергія емоцій;
- енергія розуму (інтелект);
- енергія духу.

Енергія духу – зв'язок із глибинними цінностями й цілями; найпотужніша. Вона рятує, коли решта видів енергії вичерпані, виснажені.

Пропишіть, які ресурси ви можете взяти з цих 4 сфер?

Які уроки ми проходимо під час війни?

Коли людина виділить для себе ці уроки, то вона зможе «планувати» щось на день, вибирати жити, вибирати йти вперед.

Що я хочу робити більше?	Що я хочу робити менше?
Наприклад, більше часу проводити зі сім'єю, учити іноземну мову...	Наприклад, менше пити кави, менше працювати...

Якщо є сенс, то буде життестійкість! Це квиток у життя!

ПСИХОСОМАТИКА НА ФОНІ ВІЙНИ

Наталія Кулеша,

*кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри громадського здоров'я
та фізичного виховання НаУОА*

У зв'язку зі зростанням психологічного навантаження і стресів у людей під час війни проблема розуміння психологічного аспекту феномену здоров'я стає однією з найважливіших. Ставлення до здоров'я і хвороби, когнітивні й емоційні компоненти цього ставлення мають важливе значення в збереженні здоров'я і подоланні хвороби. Уявлення про здоров'я людини завжди було динамічним, розвивалося паралельно з розвитком цивілізації, науки, зокрема знань про природу людини. Відтак кожна дефініція здоров'я по суті відображає не лише зміст цього явища, але й сучасні їй наукові та суспільні тенденції прояву й розуміння даних психосоматичних хвороб [2].

Психосоматика – це реакція нашого тіла (організму) на наш психоемоційний стан. Це можуть бути витіснені та неусвідомлені такі переживання й емоції, як внутрішні конфлікти, різні страхи, сором, невиражена агресія та багато інших, які не проживаються, а залишаються в несвідомому. Можна сказати, що психосоматика – це біль та страждання душі, які не знайшли інакшому виходу як через тілесні прояви, це розповідь нашої душі, а може, навіть і крик її про допомогу [9].

Психосоматика – це такі захворювання чи розлади, які пов'язані з попередніми емоційними переживаннями [9].

На сьогодні психосоматичні розлади називають соматоформними (МКХ – 10), під час яких психологічні патології виражаються в соматичні скарги та симптоми [9].

Основні причини психосоматики на фоні війни:

1. Сильні стреси.
2. Внутрішній конфлікт – це конфлікт між свідомим і несвідомим, між *хочу – можу – повинен* (виїхати за кордон чи не виїжджати, правильно я зараз роблю чи неправильно).
3. Мотивація – вигідна хвороба. Наприклад, важкохвора людина є об'єктом підвищеної любові, уваги, турботи з боку близьких. Відтак вона не хоче зізнаватися собі, що страх залишитися без опіки заважає їй прагнути одужання.
4. Порушення образу «Я».
5. Думка матеріальна. Усе, про що ми думаємо і що вимовляємо вголос, мозок людини сприймає як керівництво до дії. Отже, хвороба може бути втіленням розумових негативних переконань, постійно повторюваних фраз.
6. «Непрожиті» емоції.
7. Самопокарання – дуже поширена причина багатьох психологічних травм і соматичних порушень.

Як указують С. Д. Максименко та Н. Ф. Шевченко, соматичне захворювання належить до тих чинників, які впливають на зміну психічного стану людини, її ставлення до навколишнього середовища, на зміну структури її самооцінки, нерідко спричиняють передчасну як фізичну, так і психічну інвалідизацію. У ситуації захворювання людина формує власне ставлення до нових обставин життя і до самої себе в цих обставинах, тобто внутрішню картину хвороби [6].

Як зазначають такі вчені, як М. Арнольд, П. Екман, Н. Фришда, Дж. Грей, К. Ізард, У. Джеймс, У. Макдауелл, О. Морер, К. Отлі, П. Джонсон-Лерд, Дж. Панксепп, Р. Плучик, С. Томкінс, Дж. Ватсон, Б. Вейнер, існують базові емоції. Базові емоції – емоції, які притаманні всім здоровим людям і які однаково проявляються в представників різних культур, що проживають на різних континентах [1, 7, 8]. Згідно з П. Екманом, є сім базових емоцій: радість (задоволення), здивування, сум (смуток), гнів (злість), відраза, презирство, страх [4].

Позитивні емоції не спричиняють у тілі людини психосоматичні реакції чи прояви, на відміну від негативних емоцій.

Страх постійний у нашому житті. Це базова наша емоція.

Коли людині загрожує небезпека, у її кров миттєво викидаються гормони, які прискорюють пульс, підвищують тиск, підсилюють скорочення серцевого м'яза, прискорюють метаболізм, викликають напругу в м'язах. Це нормальна захисна реакція, потрібна людині.

Постійна внутрішня напруга під час війни може призвести до виразки, гіпертонії, порушення серцево-судинної, дихальної, опорно-рухової систем, постійно холодних кінцівок, головних болів, циститу, порушень когнітивних процесів (пам'яті, уваги), зниження зору.

Гнів і роздратування – це почуття сильного обурення. З'являється тоді, коли ситуація виходить із-під контролю. Кожна людина хоче контролювати ситуацію – так вона почувається спокійнішою.

Невиражені почуття починають накопичуватися в органах, які відповідають за їх виявлення: зуби, серце, дихальна система, печінка, жовчний міхур, шлунок.

Агресія (від лат. *aggressio* – «напад») – емоційно забарвлений, цілеспрямований напад. Бажання і готовність завдати шкоди, ударити, знищити [1].

Прояви агресії різноманітні. Агресія (агресивність) буває пряма і непряма, спрямована зовні й на себе, фізична та вербальна, захисна та провокативна, здорова і деструктивна. Часто кажуть, що агресивна поведінка – одна з форм реагування на різні несприятливі фізичні та психічні життєві ситуації, що викликають стрес, фрустрацію і тому подібні стани.

Сильна агресія, спрямована на зовнішній світ, відбиваючись, повертається назад, породжує серйозні захворювання: псоріаз, виразку шлунку, герпес, вірусні хвороби.

Образа. У вітчизняній психології образу розглядають як психічний стан вияву розчарування, фізичного чи душевного болю людини, яку скривдили словом або вчинком (В. К. Демиденко), як причину міжособистісного конфлікту (М. В. Савчин) [3].

Під час війни наша психіка страждає від своєрідної моделі «Міст, що з'єднує», де міст – це метафорично наша психіка, що з'єднує події до війни й під час війни [5].

Щоб відновити психологічну рівновагу та знизити прояв психосоматичних хвороб під час війни, психотерапевти [3, 5] пропонують використовувати методику «Безперервності під час стресових ситуацій», яка складається з таких функцій:

- *Когнітивна безперервність* – наші уявлення про світ навколо нас, норми, правила, зв'язок між причиною та наслідком, процеси та події, здатність логічно мислити (надавати достовірну інформацію, відтворювати хронологію).

- *Функційна безперервність* – ролі, які ми виконуємо: мати, донька, учень, викладач і т. д. (звична діяльність, повернення до вихідної соціальної ролі).

- *Соціальна безперервність* – групи, до яких ми належимо: сім'я, друзі, колеги, соціальні групи (спілкування, взаємодія).

- *Емоційна безперервність* – способи, якими емоційно проявляємо себе: спокій, збудження, веселощі, замкнутість, гнів, пригніченість (легітимізація почуттів).

- *Психофізіологічна безперервність* – наші уявлення про власне здоров'я (психічне і фізичне), тіло (підтримка фізичного і психічного добробуту).

Отже, психосоматичні захворювання під час війни – актуальне явище. Щоб позбавити особистість від психосоматичних проявів, насамперед потрібно виявити в підсвідомості індивіда причини, що спровокували виникнення психосоматичних хвороб чи реакцій. Для всіх нас важливо навчитися керувати своїм психологічним станом, розвивати стресостійкість як здатність переборювати життєві труднощі.

Список використаної літератури

1. Варій М. Загальна психологія : підручник для студентів психологічних і педагогічних спеціальностей. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : ЦУЛ, 2007. 967 с.
2. Вітенко І. С., Пискун К. О. Основи загальної і медичної психології. Київ : Вища школа, 1984.
3. Емоції і почуття. <http://psy.samara.ru/content.asp?&rid=65&id=239>.
4. Изарт К. Е. Емоції людини. М., 1980.
5. Конечний Р. М., Боухан М. В. Психологія в медицині – Авценум : медичне видання. Прага, 1983.

6. Максименко С. Д., Шевченко Н. Ф. Психологічна допомога тяжким соматично хворим : навчальний посібник. Київ ; Ніжин, 2007. 115 с.
7. Максименко С. Д. Загальна психологія. М., 2000.
8. Психологія : підручник / за ред. Ю. Л. Трофімова. Київ : Либідь, 2001. 560 с.
9. <https://upsihologa.com.ua/psihosomatika-scho-ce-take.html>.

ПРОСВІТНИЦЬКИЙ БЛОК

НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ

*Максим Карповець,
кандидат філософських наук, доцент,
директор ННІ соціально-гуманітарного
менеджменту НаУОА*

Культура відіграла не останню роль у нинішній війні хоча б тому, що людина не може бути відокремленою від культури. Оскільки люди вчиняють злочини, то культура теж прямо чи непрямо причетна до війни. Можна припустити, що саме культура стала основною причиною для російського вторгнення, хоча для багатьох це не очевидно, тому й досі тривають дискусії, чи лишати собі Міхаїла Булгакова, чи винен Александр Пушкін і взагалі вся російська культура в тому, що ми щодня втрачаємо українців.

Якщо російська культура причетна до війни, то вона виплекала розуміння війни як чи не найбільш дієвого способу самоствердження нації. Постають питання: яку ціннісну роль виконує українська культура? Що в ній такого закладено, що в часи екстремальної, небаченої небезпеки дало змогу об'єднатися і проявити найкращі національні риси?

Також є інші питання, які нас можуть зацікавити. У чому привабливість для світу й «відразливість» для росіян національної культури? Як вона ідентифікує, вирізняє українців із-поміж інших, зокрема росіян? Як наша нація належна до культури? Тоді стане зрозуміло, скажімо, чому площу Льва Толстого варто називати площею Євгена Чикаленка, чому Міхаїл Булгаков, незважаючи на українське походження, не може бути представником національної культури.

Українська ідентичність не тотожна ані національній, ані етнічній. Однак об'єднавчою засадою будь-якого суспільства, зокрема й України, є загальнонаціональна ідентичність. Ідеться про прийняття цієї ідентичності не лише на суто раціональному рівні, а й на емоційному. Очевидно, що кожна нація та будь-яка національна держава мають визначити для себе (свідомо чи несвідомо), за допомогою яких символів вони хотіли б презентувати себе на індивідуальному чи колективному рівні.

Насамперед формування національної ідентичності – довготривалий процес. Цей процес досі продовжується. Ідентичність – конструкт, де культура відіграє фундаментальну роль. Культуру можна розуміти в глобальному плані, що міститиме фактично все наше життя – від повсякденних звичок до ціннісної політики держави. Можна в більш професійному, культурологічному, коли культуру тлумачимо як символічний простір людського буття. Або філософському, коли культуру розуміємо як життєсвіт. Будемо оперувати таким поняттям: культура – це стиль життя, притаманний певній нації, народу чи колективу. Різниця між культурною та національною ідентичністю в тім, що остання так чи так пов'язана з владою.

Культура дає людям відчуття належності й ідентичності. Відповідно, національна культура дає нам відчуття належності до національної ідентичності.

У цьому світлі важливо виокремити наріжні камені (чи стрижневі «символічні елементи») нашого стилю життя, зафіксувати їх як продукт історично-культурного поступу, який випрацьовували покоління. Зрозуміло, що цей чинник єдності неможливий без чинника відмінності, який ми протиставлятимемо національній ідентичності росіян.

Волелюбність і свобода. Можна говорити про формування волелюбного характеру. Питання свободи активно починає формуватися в європейській культурі з часу Просвітництва. Його супроводжує формуванням державних і територіальних кордонів модерних націй. Період Руїни – поділ Гетьманщини на Правобережну та Лівобережну Україну. Розкол у національній культурі.

І якщо почуття національної ідентичності виявляється слабшим за почуття ідентичності регіональної, релігійної, культурної тощо, то нація розпадається, про що свідчать нещодавні події на території колишньої Югославії.

Укоріненість. Предками українського етносу були хлібороби, коли російського – кочівники. Дві різні ментальності. Тому стиль життя, або культура, як ми раніше позначили, відрізняється теж, адже вони генетично й генеалогічно сягають давнього способу етнічного буття. У кочівника нема постійних цінностей, нема демократії. Натомість українці – осіле плем'я, яке було змушене досягати компромісу. Інший тип життя і поведінки.

Українці цінують землю, працю, тому й так відкрито протистояли загарбництву. Уся обрядовість стосується землі – від зимових до літніх обрядів. Наприклад, наші колядки й щедрівки возвеличують господаря, землю, працю («Вийди, вийди, господарю, подивися на кошару, там овечки покотились, а ягнички народились»). У цьому світі нема ані насилля, ані зневаги – фокус на життя. Водночас це породило стереотип щодо українців як сільської нації, яка не здатна на творчість, мистецтво й загалом «високу» культуру. Росія всередині України роками створювала комплекс меншовартості.

Спорідненість. Українці живуть поруч. У них не тільки добре сформувалася спорідненість на одній землі, але й тонке відчуття до іншого. Українці можуть заздрити сусіду, але вони ніколи не вдаються до відвертого насилля. Узагалі, українці звикли жити в гурті, тому в них відчуття спорідненості відображене на всіх рівнях культури. Попри поширений вислів «Моя хата скраю», історія часто засвідчує протилежне.

Діалог. Ця риса нашої ідентичності теж впливає з попередньої ознаки, адже передбачає бажання і вміння чути іншого. Українська нація – нація толерантна. Як зазначав Іван Огієнко, українській культурі з витоків притаманна певна відкритість до світу, відсутність ксенофобії та гуманізм. Нам довго намагалися нав'язати (і досі нав'язують) штучну нетерпимість до іншого, але українці століттями жили в злагоді з іншими націями й етносами. Лише в діалозі можна помітити нашу єдність у різноманітті.

Естетичність. Визначальною рисою українців із-поміж інших народів світу є особливе, навіть генетичне, прагнення краси. Елементарні предмети щоденного вжитку, усілякі побутові дрібнички, збережені до нашого часу, містять у собі не тільки оповідь про побутову культуру, а й певність у баченні світу через призму естетичних уподобань пращурів. Така риса притаманна нашій нації давно, хоча особливого розвитку набула в період бароко. Культурологи виокремлюють окремий напрям – українське бароко. Найбільш повно віддзеркалене в архітектурі (козацьке бароко). Під час російської окупації не одноразово підкреслювали особливу лють щодо «красивого українського життя». Зрештою, керамічний півень, що вцілів на розбомбленій стіні, став символом українського національного спротиву.

Основні виклики:

- історична пам'ять (які ключові історичні події нас об'єднують, постаті, вирішити щодо спільного минулого та майбутнього);
- деколонізація (позбавитися колоніального спадку, випрацювати механізми протистояння імперському тиску);
- українізація (питання мови, культурного спадку).

Рекомендована література:

1. Агеева Віра. За лаштунками імперії. Віхола, 2021.
2. Кралюк Петро. Козацька міфологія України. Творці та епігони. Фоліо, 2016.
3. Луканська Анна. Національна ідентичність – це ключове питання для суспільства. URL : <http://www.golos.com.ua/article/350002>.

4. Національна ідентичність і громадянське суспільство. Дух і літера, 2018.

5. Степико Михайло. Українська ідентичність: феномен і засади формування. НІСД, 2011.

6. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання. Кліо, 2015.

НАВІЩО НАМ *RES PUBLICA*?

Дмитро Шевчук,

*доктор філософських наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи НаУОА*

«*Res publica est res populi*» – «Республіка – це справа народу». Цей вислів Цицерона став уже формулою, яка пояснює, як твориться фундамент *res publica*. Однак вона потребує додаткових пояснень, а творення *Res publica* як політичного устрою вимагає впевнених кроків.

Чого навчає нас ідея *Res publica*?

1. Реалізувати свободу як недомінування. Республіканці пропонують власне бачення свободи як недомінування. Вона принципово відрізняється від ліберальної концепції свободи як невтручання. Квентін Скіннер дає таке визначення: свобода – це питання статусу: статусу вільної людини, тобто людини, що не залежна від волі іншого, на противагу від статусу раба. Республіканець, на відміну від ліберала, пов'язує свободу не з відсутністю втручання, а з відсутністю залежності. Отже, маємо тут більш широке і складне для реалізації поняття свободи.

2. Утілювати свою волю в законах. У суспільстві не має бути домінування. Але як тоді бути із законами, яким ми повинні підкорятися, а тому вони в якомусь сенсі над нами «домінують»? Республіканці стверджують, що аби закони не були чужі вашій волі, треба втілювати свою волю в законах. Якщо закони не відображають нашої волі, це означатиме, що ми змушені будемо підкорятися чужій волі, а це й буде одна з форм несвободи, а навіть рабства.

3. Слідувати чеснотам і піклуватися про громадянську гідність. Слідування чеснотам підтримує спільноту й витворює взаємність між людьми. Водночас не варто зациклюватися на собі та власній користі, оскільки так ти нівелюєш чесно-ти, які прагнеш поставити на службу лише собі, що найчастіше перетворюється на самозакоханість.

4. Творити інститути, що підтримують свободу і гідність. Іншими словами, цей аспект *Res publica* вимагає стати архітектором своєї держави. Республіканські інститути мають бути просякнуті ідеєю свободи як недомінування та забезпечувати реалізацію людської гідності.

5. Користуватися голосом. Людина як політична істота наділена голосом. Цей голос не повинні ігнорувати в публічному просторі. Але ми мусимо ним користуватися, надаючи йому достатньої авторитетності, щоб він звучав як мова, що виражає ваші думки й почуття, і до нього дослухалися інші.

6. Брати участь у публічних справах. Цей крок у певному сенсі доповнює попередній. Громадянин *Res Publica* – це той, хто бере участь у визначенні спільного блага й піклується про нього.

7. Захищати свою *Res publica* всіма силами весь час. У п'ятій книзі свого діалогу «Про республіку» Цицерон ремствує, що його покоління втратило свою державу і зберігає її лише на словах: «Наше ж покоління (отримавши державу як чудову картину, що вже потьмяніла від часу) через свою недбалість не тільки не оновило її тими ж фарбами, якими вона була написана, але навіть не потурбувалося про збереження хоча б її загального вигляду та обрисів... Бо ми внаслідок власних огріхів, а не якоїсь випадковості, зберігаємо державу лише на словах, а насправді вже давно її втратили»¹. Тому має бути щось на кшталт «республіканської мобілізації», яка буде оновлювати ідею *Res publica* щохвилини, а в часи небезпеки зумовлювати готовність стати на захист своєї країни.

¹ Цицерон Марк Тулій. Про державу. Про закони. Про природу богів / пер. з латин. В. Литвинов. Київ : Основи, 1998. С. 132–133.

8. Брати участь у створенні системи стримувань і противаг. Республіканці віддають перевагу змішаній формі правління. Наголошують, наскільки важливо, щоб у *Res publica* було створено систему стримувань і противаг різних гілок влади. Це для того, аби жодна не могла монополізувати владу. Якщо одна з гілок виявляє схильність до узурпації, інші мають достатньо засобів, щоб цьому запобігти й відновити рівновагу в державі.

9. Контролювати владу. Цей крок безпосередньо пов'язаний із попереднім. Сучасні демократичні суспільства продукують структурну недовіру до влади. Це зумовлює створення нових форм контролю за її діями. Бути громадянином *Res publica* означає брати участь у колективному контролі за діяльністю уряду, аби він не породжував тотальне домінування і свавілля.

10. Учитися самому й учити інших бути громадянином. Можна побудувати *Res publica*, але де взяти добрих громадян? Можна довго ремствувати в стилі «ну що за народ», але варто пам'ятати, що політична культура не береться з повітря. Потрібно вчитися бути громадянином, а тому значну увагу треба приділяти громадянській освіті.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ

Віталій Лебедюк,

*кандидат з державного управління, доцент
доцент кафедри національної безпеки
та політології НаУОА,
Керівник ШПА «Поліс»*

Вступ

Наріжним каменем російської пропаганди є міф про те, що українська ідентичність вигадана та штучно сконструйована. Незадовго до початку російсько-української війни 24 лютого 2022 року президент Росії заявив, що “українці та росіяни – один народ”. У своїх роздумах про українську історію він заявив, що “більшовики створили союзні республіки і Україну”, а тривале перебування в складі Росії створило підґрунтя для «мовної, релігійної та культурної спорідненості»¹. З огляду на ці заяви постає відповідне питання: чи схоже українське суспільство на російське?

Методологія

Ми спробуємо з’ясувати, чи існує різниця між українцями та росіянами. Для цього ми візьмемо результати всесвітнього дослідження цінностей *World Values Survey*² (WVS) та європейського дослідження цінностей *European Values Survey*³ (EVS). Опитування містить різні запитання-маркери, які дають змогу порівнювати ставлення респондентів до політики, економіки та суспільства. Під час аналізу ми будемо використовувати

¹ Путін: Зеленський недружній Росії і віддав Україну під зовнішнє управління. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/news-57666265>.

² World Values Survey // <https://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>.

³ European Values Survey // <https://europeanvaluesstudy.eu>.

лонгітюдні дані (тобто тривалі в часі, а не результати відповідей респондентів однієї з хвиль опитувань), щоб побачити динаміку змін.

Теорія модернізації та людського розвитку, яку розробив Р. Інглхарт і його команда⁴, намагається пояснити взаємозв'язок між якістю і рівнем життя та цінностями, які домінують у суспільстві. Р. Інглхарт указує на аргументи, що доводять тезу про те, що зміни в цінностях (або, як автор часто зазначає, у «суспільній свідомості») здатні впливати на рівень життя і майже безпосередньо впливають на рівень ВВП країни⁵.

Теорія Р. Інглхарта⁶ належить до теорій середнього радіуса дії і досліджує в основному зв'язок між соціально-економічним розвитком, культурними змінами і демократизацією політичної системи. Відповідно до основних тез можна очікувати, що динаміка зміни цінностей залежить від глобальних процесів економічного розвитку й модернізації. Перший напрям змін – це перехід від традиційних цінностей (традиційних моделей сім'ї, інститутів та органів влади, релігійності, а також національної гордості й сильної ідентифікації з нацією) до світсько-раціональних, які передбачають демократичну участь у політичному житті, раціонально-правову легітимність інститутів та індивідуалізм як ядро системи цінностей. Другий напрям змін – це перехід від матеріалістичних ціннісних орієнтацій, пов'язаних із потребами виживання і фізичної та економічної безпеки до постматеріалістичних цінностей,

⁴ Рональд Інглхарт – керівник науково проєкту Всесвітнього дослідження цінностей (World Values Survey), що вивчає цінності та переконання людей, їхній соціальний і політичний вплив із 1981 року майже в 100 країнах, охоплюючи емпіричні дані близько 90% населення світу, збудував два ціннісні параметри: «традиційні – секулярно-раціональні» цінності й цінності «виживання – самовираження», основані на 10 цінностях, які найбільше впливають на поведінку людей.

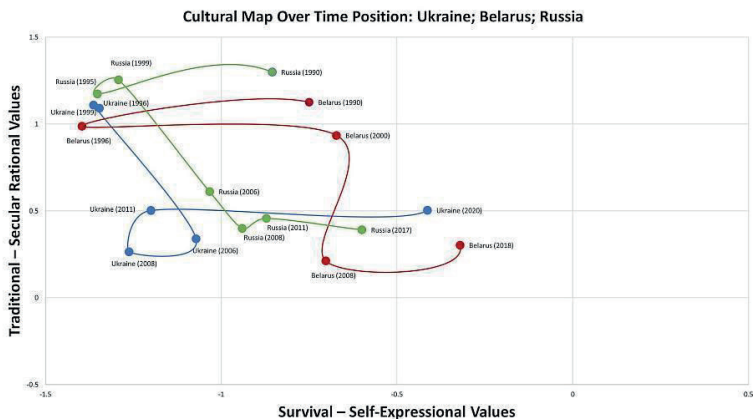
⁵ Ronald Inglehart, Wayne E. Baker, «Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values», *American Sociological Review*, vol. 65, no 1 (Feb., 2000), p. 35.

⁶ Welzel Christian, Inglehart Ronald. *Modernization, Cultural Change and Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press 2005.

що виражають потребу в самовираженні, інтерес до якості й комфортності життя. Ці зміни відбуваються в контексті глобалізації, модернізації та розвитку економіки внаслідок підвищення економічного добробуту.

Основна частина

«Цінності» стало одним із найчастіше вживаних понять у сучасних дискусіях і дискурсах, як в Україні, так і поза нею. Важко знайти видання, паперове чи електронне, на суспільно-політичну тематику, де б не фігурували цінності чи не обговорювали їх. Україна перебуває на початку глибоких змін, які, швидше за все, будуть впливати на всі сегменти суспільства (рис. 1).

Джерело: Ukrainian Centre for European Policy

Звертаючись до теорії Р. Інглхарта, треба мати на увазі, що вона зазнала значних змін, оскільки перші сформульовані гіпотези були переглянуті. Це сталося під впливом результатів міжнародних науково-дослідних проєктів, натхнених цією теорією. Якщо поглянути на результати досліджень, що охоплюють країни Європи (*European Values Survey* на противагу *World Value Survey*), можна дізнатися, що дослідження, проведені в 80-х роках (перша і друга хвилі *European Values Survey*)

не підтверджують гіпотез, які сформулював Р. Інглхарт. Тобто, рівень економічного розвитку суттєво не вплинув на ступінь індивідуалізації цінностей, що належать до різних сфер життя, і навпаки, системи цінностей суттєво не вплинули на рівень економічного розвитку. Дані, отримані під час реалізації проєкту *European Values Survey*, засвідчили різноманітність, а не одноманітність цінностей європейців. Водночас результати дозволили виявити закономірності, що пояснюють ціннісні диференціації та напрямки їх змін. Поясненням зміни системи цінностей у європейських суспільствах є контекст процесів, які охоплювали різні територіальні та часові межі⁷.

Дослідницький проєкт *European Values Survey* дає багато цінних доказів для аргументу, що зміна цінностей у Європі різноспрямована і залежить від багатьох чинників. Беручи до уваги систему цінностей, яку можна умовно розмістити на шкалі самовираження і виживання, можна помітити, що впродовж десяти років, які відокремлюють 3-ю хвилю від 4-ї хвилі спостереження *European Values Survey* (1999 і 2008), Україна зробила крок в «неправильному напрямку». 2008 року цінності, пов'язані з самовираженням, були менш популярні, ніж 1999 року, а цінності, пов'язані з виживанням, – більш популярні. Ці зміни зачепили всі вікові категорії. Дослідження, проведені в наступні роки після останньої хвилі *European Values Survey*, продемонстрували тенденцію до зближення ціннісних орієнтацій населення України з Європейським Союзом, на противагу проросійській орієнтації. Незважаючи на те, що існують певні регіональні відмінності, відбувся помітний зсув симпатій до Заходу в усіх регіонах України. Особливо вплинула війна між РФ та Україною на ціннісні орієнтації жителів Сходу України (спостерігаємо позитивну різницю у відповідях респондентів щодо проєвропейської орієнтації – 18,5%).

Найбільшу відмінність між українським та російським суспільством простежуємо в дихотомії суспільство-держа-

⁷ Jasińska-Kania Aleksandra (red.), *Wartości i zmiany: przemiany postaw Polaków w jednoczącej się Europie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR Sp. z o.o., 2012.

ва. Відтак російське суспільство схильне асоціювати себе з державою, тоді як українське суспільство асоціює себе із суспільством. 95% респондентів зазначили, що відчують себе українцями, тоді як у Росії відчують себе росіянами тільки 87%. Серед українців на відміну від росіян більшість людей підтримує ідею соціальної довіри. 2020 року 30,1% українців (23,1% – 2011 року) вважають, що більшості людей можна довіряти. Ба більше, за рівнем довіри українське суспільство перебуває в середині списку європейських країн, де найвищий рівень у Данії (73,9%), а найнижчий – на Кіпрі (6,6%). Водночас 79,2% українців вважають, що жити в демократичній країні важливіше.

Підсумки

Якщо поєднати дві осі та пробувати сегментувати головні групи в українському суспільстві, то маємо інший досить несподіваний результат: прихильників цінностей самовираження є набагато більше серед людей із традиційними, аніж секулярними цінностями. А це зі свого боку дає підстави стверджувати, що в Україні далі зберігається запит на реформи, й оскільки одна з головних груп, яка виражає це замовлення, – молодь, то можна припустити, що маємо справу з довготривалою, а не короткотривалою тенденцією. Проблема лише в тому, що молодь існує сама в собі – немає ані партії, ані рухів, ані відповідної ідеології, яка би відображала інтереси і специфіку поведінки цієї групи.

Прагнення до реформ буде сильнішим, якщо вдасться зберегти діалог і солідарність між двома групами, які виражають цінності самовираження – між «традиціоналістами» і «секулярними». Якщо в публічному дискурсі й житті з'являтимуться теми та події, які взаємоантагонізують ці дві групи, то це становитиме загрозу для руху України в бік реформ.

Дослідження про цінності залишає без відповіді багато інших питань, як-от, роль міжнародного чинника чи локальний контекст в українському суспільстві. Проте дає відповідь на стратегічне питання щодо спроможності українського суспільства до модернізації і що робити, щоб утримати або навіть примножити цю спроможність.

ЯК УСПІШНО РЕГУЛЮВАТИ КОНФЛІКТИ

Марія Петрушкевич,
*доктор філософських наук, доцент,
завідувачка кафедри філософії та культурного
менеджменту НаУОА*

Дефініція поняття

Конфлікт – *усвідомлена* розбіжність інтересів чи переконання в тому, що прагнення сторін не можуть бути задоволені одночасно.

Конфлікт – це ситуація, у якій сторони *вважають*, що мають несумісні цілі.

Конфлікт – порушення *нормального* спілкування між людьми.

Структурні елементи конфлікту

1. Сторони – конфліктанти, мінімум 2 сторони (друзі, співчутливці, консультанти, радники, невинні жертви). Характеристики: соціальний статус, професія, службове становище, авторитет, психологічні риси – темперамент, комунікабельність.

2. Зона розбіжностей – предмет суперечки, несумісні цілі, інтереси, цінності сторін. Для зовнішнього спостерігача зона розбіжностей може бути не визначеною. Може розширюватися, звужуватися.

3. Уявлення про ситуацію. Ситуація – об'єктивна реальність, що не залежить від сторін. Уявлення про ситуацію в сторін не збігаються. *Теорема Томаса*: якщо ситуацію визначають як реальну, вона стає реальною за своїми наслідками.

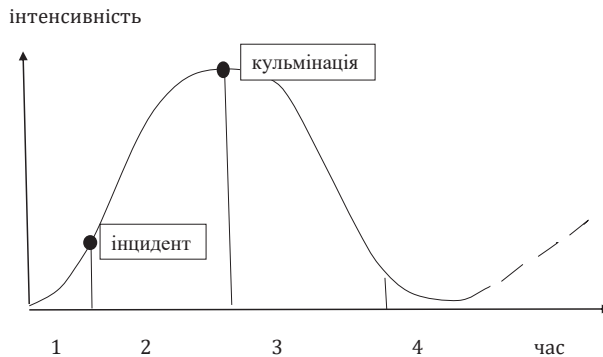
4. Мотиви учасників. Мотиви – стимули, спрямовані на реалізацію потреб та інтересів (усвідомлені, неусвідомлені). Не-

усвідомлені мотиви є причиною внутрішньоособистісних конфліктів.

5. Дії – реалізація своїх цілей коштом іншої сторони. Конфлікт – сукупність дій та протидій. Види дій:

- створення перешкод для здійснення намірів іншої сторони;
- невиконання своїх обов'язків;
- спричинення шкоди (матеріальної, моральної);
- агресія (фізична, моральна, вербальна);
- погрози, залякування, шантаж;
- утримання об'єктів, що належать іншій стороні.

Часова модель конфлікту

1 – передконфліктна ситуація: розбіжність інтересів, передконфліктне протистояння.

2 – ескалація: загострення конфлікту в часі.

3 – етап примирення.

4 – післяконфліктна ситуація.

Психологічні зміни в конфлікті

Зміни в ставленні та сприйнятті опонента:

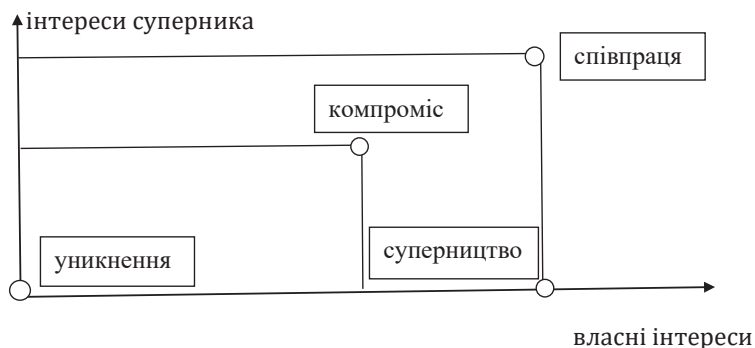
- зниження вимог до іншого в разі ескалації;
- сприймання чітко не визначених дій опонентів як загрозливих;

- схильність до більшого вияву агресії до неприємних нам людей і меншого до тих, хто нам близький;
- погіршення/розрив стосунків – поляризація;
- відсутність емпатії;
- деіндивідуація (сприйняття іншого як представника групи).

Особливості сприйняття конфліктної ситуації:

- уявлення опонентів про самих себе;
- уявлення про опонента, його цілі, можливості;
- уявлення кожного про те, як уявляє його інший;
- уявлення про навколишнє середовище;
- свідомо частина психіки знижується до рівня 8–6 років (в емоційній сфері переважає чорно-білий підхід);
- у разі загострення ескалації – абсолютизація негативної оцінки опонента й позитивної себе (6–4 років). Опонент – ворог, насилля – єдиний спосіб досягнути мети.

Стратегії поведінки в конфлікті

Уникнення, бездіяльність – нічийі інтереси не задоволені, конфлікт не вирішено.

Суперництво – намагання задовільнити лише свої інтереси, ігнорування іншого. Упевненість у своїх силах. Застосовується лише тоді, коли стосунки з опонентом не важливі.

Компроміс – кожна сторона лише частково задовольняє інтереси, але зберігаються стосунки. Це найбільш вдала поведінка. Негативне – незадоволена інша частина інтересів.

Співпраця – інтереси задоволені максимально. Збереження стосунків між сторонами й подальша співпраця. Негативне – вимагає багато часу.

Регулювання конфліктів

- Жорсткий стиль (суперництво) використовують, коли сторона не зацікавлена в збереженні стосунків з опонентом; коли відчуває перевагу, силу.
- М'який стиль (пристосування, поступки) використовують, щоби зберегти стосунки; коли відносини важливіші від інтересів; коли шанси перемогти малі.
- Примирення.
- Посередництво / фасилітація відбувається за допомогою третьої сторони. Посередник має бути незацікавленою нейтральною стороною, він допомагає визначити інтереси.

ЯК ПІДВИЩИТИ ПОЛІТИЧНУ КУЛЬТУРУ В ГРОМАДІ

Наталія Малиновська,
*кандидатка політичних наук,
старша викладачка кафедри
національної безпеки та політології НаУОА,
експертка з політичних реформ
ВГО «Інститут “Республіка”»*

Політична культура – це збірне поняття, яке містить знання про функціонування громади, цінності та культуру громади, взаємодію в громаді.

Політичну культуру громади формує:

- демократія;
- громадянське суспільство;
- партисипація та співдія в громаді;
- рівність і гендерна рівність;
- права і свободи громадян (мешканців громади);
- нормативно-правова база держави та громади;
- внутрішні правила громади (писані та неписані);
- статус та роль релігії;
- добробут та економіка громади.

Розвиток політичної культури в громаді можливий за активної участі громадян, синергії влади та громади. Підвищити політичну культуру в громаді можливо, розвиваючи партисипаторну демократію.

Партисипаторну демократію також називають учасницькою демократією, або демократією участі. Теорія партиси-

паторної демократії походить з англійського *participate* – «участь». Партисипаторна демократія отримала поширення в 60–70-ті роки XX століття у відповідь на концепцію представницької демократії.

Партисипаторна демократія передбачає активну участь громадян в ухваленні та реалізації рішень – політичних, соціальних, економічних тощо. Партисипація дає змогу громадянам брати активну участь не лише шляхом участі у виборах та референдумі, але й за допомогою широкого набору інструментів участі та впливати на процес ухвалення рішень у громаді.

За змістом партисипація, участь, громадська чи громадянська участь, залучення громади, учасницьке ухвалення рішень, учасницьке управління – це синоніми одного поняття, без якого неможливо уявити розвиток демократичного суспільства в сучасному світі. Партисипація – процес участі людей в ухваленні тих рішень, які впливають на їхнє життя та на життя їхніх спільнот у важливих для них соціальній, культурній, гуманітарній, економічній, екологічній та інших царинах¹.

Доречно виокремити три основні механізми підвищення залученості громадян до ухвалення рішень у громаді:

1. *Поширення інформації для громадян про керівництво громади.*

Опишіть структуру місцевої влади та розподіл повноважень, надайте інформацію про виборних і посадових осіб.

2. *Започаткування форми партисипації (електронні інструменти участі, бюджет участі).*

Бюджет участі допомагає активізувати громадян, утілити їхні проекти для покращення міського простору.

3. *Налагодження системи прийому звернень від громадян.*

¹ Гончар Ю., Дрожин Д., Зінченко А. та ін. (2021) Партисипація у стратегуванні розвитку громади. URL : <https://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Donbas/RPP/UA-UNDP-participation-in-strategic-planning-web.pdf>.

Електронні звернення дають змогу владі отримати «мапу проблемних точок», а саме проаналізувати пропозиції громадян та побачити, яким питанням приділити більшу увагу².

Рис. 1

Для громадян важливо розуміти, як функціонує громада, хто ухвалює рішення та як розподілено повноваження місцевої влади на прикладі рисунка 1³.

Голова громади взагалі не ухвалює жодних рішень. Документ, яким користується голова, має іншу назву – “розпорядження”. Голова тільки подає пропозиції, вносить проекти депутатам на сесію місцевої ради або членам виконавчого комітету на засідання виконавчого комітету, а вже вони ухвалюють рішення.

Усі рішення в громаді ухвалюють два колективні органи – місцева рада та виконавчий комітет, де голова громади має

² Цифрові громади. Як залучати мешканців до змін у громаді (2019). Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11190>

³ Малюнок Всеукраїнської ініціативи «Активна громада», розроблений за підтримки Національного демократичного інституту (NDI).

максимум 1 голос, а решта учасників голосування – інші члени громади. На практиці ці люди можуть бути залежні від голови або його повністю підтримувати, і тоді складається враження, що все “вирішує” голова, але може бути навпаки. Закон однаковий для всіх сільських, селищних та міських громад.

Сільські та селищні ради не відрізняються від міських рад. Не має значення, чи об’єдналася, чи не об’єдналася громада – усі місцеві ради є тільки сільськими, селищними або міськими (рад ОТГ не існує), як і всі голови винятково сільські, селищні або міські відповідно, а повноваження рад однакові. Не має значення: це маленька громада на 1 тисячу осіб чи нова об’єднана громада, чи велике місто-мільйонник. Правила управління, повноваження місцевих рад (депутатів) для всіх однакові. Незалежно від кількості у складі депутатів ради мінімум один депутат отримує заробітну платню. Це секретар ради, якого обирають депутати, щоб забезпечити виконання завдань депутатів, організувати координацію ради та її органів⁴.

Відмінності між місцевою радою та виконавчим комітетом

Місцева рада	Виконавчий комітет
Подають декларацію про доходи	Не подають декларації про доходи
Голосують поіменно	Голосують не поіменно
Зобов’язані працювати в комісіях ради	Не зобов’язані працювати в комісіях ради
Обирають одного члена комітету на зарплату (секретаря)	Не обирають одного члена комітету на зарплату
Можуть мати конфлікт інтересів	Не мають конфлікт інтересів, хоча рішення в різних сферах можуть мати дуже корупційні ризики
Мають фінансові та матеріальні права	Не мають жодних фінансових і матеріальних прав

⁴ Парламентські процедури : посібник для депутатів місцевих рад та активістів громад / упоряд. В. Кашевський. Рівне : Волинський ресурсний центр, 2008. URL : <http://ipo.org.ua/wp-content/uploads/2015/06/web3.pdf>.

Також громадянам важливо ознайомитися з основними документами в громаді за їх наявності:

- Статут громади,
- Регламент місцевої ради,
- Стратегія розвитку громади,
- Положення про інструменти участі (Положення про громадський бюджет, Положення про е-петиції, Положення про публічні консультації, Положення про звітування),
- Кодекс етики депутата,
- Порядок інформування про діяльність комунальних підприємств.

Рада Європи, відповідно до Кодексу рекомендованих норм участі громадськості в процесі ухвалення рішень, виокремлює чотири рівні участі – від найнижчого до найвищого ступеня залучення:

• **Інформація.** Доступ до інформації є основою всіх подальших кроків на шляху залучення громадськості до процесу ухвалення політичних рішень.

Інформація актуальна на всіх етапах процесу ухвалення управлінських рішень.

• **Консультація.** Це така форма ініціативи, коли органи державної влади та/ або місцевого самоврядування просять громадян та/ або неурядові організації висловити свою думку щодо конкретного політичного питання чи процесу.

Консультація актуальна на всіх етапах процесу ухвалення управлінських рішень, особливо на етапах складання проєкту стратегії/ програми/ інвестиційного проєкту, моніторингу та внесення змін до схвалених документів.

• **Діалог.** Будь-яка зі сторін (влада або громадськість) може ініціювати діалог, який, своєю чергою, може бути необмеженим або конкретним.

Необмежений діалог – це двостороннє спілкування, що ґрунтується на взаємних інтересах та потенційно спільних цілях, щоб забезпечити регулярний обмін думками.

Конкретний діалог ґрунтується на взаємних інтересах щодо окремих питань розвитку громади. Такий діалог зазвичай веде до вироблення спільної рекомендації, стратегії або законопроєкту.

Діалог високо цінують на кожному етапі процесу ухвалення управлінських рішень, але він має вирішальне значення для встановлення пріоритетів розвитку, формування політики та складання проєктів стратегій/ програм/ інвестиційних проєктів та підготовки змін до схвалених документів.

• **Партнерство.** Партнерство передбачає спільну відповідальність на кожному етапі процесу ухвалення управлінських рішень: від встановлення пріоритетів (порядку денного), складання проєкту стратегії/ програми/ проєкту та ухвалення рішень до реалізації управлінських ініціатив. Він є вищим рівнем участі.

Партнерство може відбуватися на всіх етапах процесу ухвалення управлінських рішень і особливо актуальне на етапах встановлення пріоритетів місцевого розвитку або реалізації політики розвитку громади.

Ці рівні участі можна застосовувати на будь-якому етапі процесу ухвалення рішень, утім, вони часто особливо актуальні в певні моменти цього процесу⁵.

Ініціаторами та учасниками процесу партисипації в розвитку громади є різні стейкхолдери:

- місцеві мешканці, які зацікавлені в тому, щоб користуватися якісним середовищем;
- громадські діячі, що займають проактивну позицію в житті;
- бізнес (наприклад, підприємства, що орендують офіс і провадять економічну діяльність у певному районі та зацікавлені в розвитку місцевості);

⁵ Гончар Ю., Дрожин Д., Зінченко А. та ін. (2021). Партисипація у стратегуванні розвитку громади. URL : <https://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Donbas/RPP/UA-UNDP-participation-in-strategic-planning-web.pdf>

- представники політичних еліт (наприклад, кандидати в народні депутати від певного округу, що своєю активною участю в урбаністичних процесах заробляють собі голоси виборців);
- професіонали зі сфери урбаністики (архітектори, ландшафтні дизайнери, міські планувальники тощо, для яких це є професійною діяльністю);
- забудовники (наприклад, девелоперські компанії, які освоюють скандальну ділянку і хочуть заручитися підтримкою громадськості, аби дозвіл на забудову не було скасовано);
- місцеві адміністрації (в ідеалі мають залучати громадськість до всіх своїх рішень)⁶.

В Україні найбільш поширені інструменти участі громадян для впливу на ухвалення рішення в громаді:

- місцеві ініціативи,
- громадські слухання,
- звернення громадян,
- запит на доступ до публічної інформації,
- органи самоорганізації населення,
- загальні збори громадян,
- зустрічі керівників та посадових осіб місцевих рад із населенням,
- участь у сесіях рад і депутатських комісіях,
- електронна петиція,
- громадський бюджет (бюджет участі),
- консультації з громадськістю,
- консультативно-дорадчий орган,
- громадська експертиза,
- виїзд депутатів разом із медіа на місце,
- залучення представників громадськості як експертів.

⁶ Панченко О. Як залучення локальних спільнот змінює культурний ландшафт. *UACulture*. URL : <https://uaculture.org/texts/kultura-partyssypacziyi>.

Використані джерела:

1. Гончар Ю., Дрожжин Д., Зінченко А. та ін. (2021). Партисипація у стратегуванні розвитку громади. URL : <https://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Donbas/RPP/UA-UNDP-participation-in-strategic-planning-web.pdf>
2. Панченко О. Як залучення локальних спільнот змінює культурний ландшафт. *UACulture*. URL : <https://uaculture.org/texts/kultura-partysypacziyi>.
3. Парламентські процедури : посібник для депутатів місцевих рад та активістів громад (2008). Упоряд. В. Кашевський. Рівне : Волинський ресурсний центр. URL : <http://ipo.org.ua/wp-content/uploads/2015/06/web3.pdf>.
4. Цифрові громади. Як залучати мешканців до змін у громаді (2019). *Децентралізація*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11190>.

ЯК НЕ ВТРАТИТИ ЗДОРОВИЙ ГЛУЗД В ЕПОХУ ПОСТПРАВДИ?

Роман Шулик,
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри журналістики НаУОА

1. Що таке постправда і чому це не просто брехня?
2. Тобто постправда маніпулює моїми емоціями?
3. Що таке інформаційне перевантаження?
4. А де ж правда?

1. Що таке “постправда” і чому це не просто брехня?

Усе частіше, описуючи сучасний інформаційний простір, суспільство використовує термін “постправда”.

Оксфордський словник визнав цей термін **словом 2016 року**, з таким тлумаченням:

“...обставини, за яких об’єктивні факти **менш значущі** для формування **громадської думки**, ніж апелювання до **емоцій та особистих переконань**”.

Автори словника пояснюють, що частота вживання терміна зросла в комунікаційному контексті періоду перед президентськими виборами у США 2016 року та референдуму щодо Brexit, а саме поняття часто використовують як означення певного виду політики – політики постправди.

У наукових розвідках постправда (англ. *post-truth*), також **післяправда**, – поняття, що описує **громадське занепокоєння** тим, хто є авторитетним джерелом, щоб оцінити **правдивість публічної інформації**.

Найчастіше постправда прямо не заперечує об'єктивних фактів, а ігнорує або ж дискредитує їх, формулюючи несприятливий для трактування контекст, водночас апелюючи не до раціонального сприйняття дійсності, а до емоцій та когнітивних упереджень (стереотипування, підтверджувальне упередження, евристика доступності та ін.)

Усвідомлення постправди як зручного інструмента маніпулювання масами призвело до формування цілих політик посправди, особливо популярних серед популістичних політиків і політичних партій.

2. Тож суть політики постправди в маніпулюванні емоціями?

Коротко – так.

У 1960-х роках Пол Маклін сформулював концепцію триєдиного мозку, у якій виокремив 3 ключові структури мозку, що відповідають зокрема і за сприйняття та опрацювання інформації з навколишнього середовища.

1. Рептильний мозок – умовна ділянка в мозку, що відповідає за сенсорно-моторні реакції, виживання, прагнення до розмноження. Згідно з сучасними дослідженнями, ключовими умовними моторними реакціями на сильні подразники з навколишнього середовища є “втікай”, “борися” і “замри” (flee, fight, freeze).

2. Емоційний мозок, або лімбічна система – частина мозку, що відповідає за почуття, переживання, пам'ять і навчання; керує біоритмами, проявом почуття голоду, контролює кров'яний тиск, сон, обмін речовин, ритм серця, стан імунної системи.

3. Неокортекс – це умовна частина мозку, що відповідає за раціональний розум. Неокортекс має орієнтовно 16 трлн сполучних нейронів і займає більшу частину черепної коробки. Ця структура мозку сприймає, аналізує та сортує повідомлення від органів чуття.

(Уважають, що саме неокортекс визначає свідомість людини і «вміє» міркувати, робити висновки, аналізувати, планува-

ти, мріяти, допомагає нам бути творчими. У цій частині мозку формується людське «я»).

Будь-яка інформація з навколишнього середовища опрацьовується у складних системах головного мозку і може викликати комплексні реакції, насамперед моторні, когнітивні й емоційні. Емоційні реакції найчастіше первинні й домінують в порівнянні з раціональним мисленням. Саме тому більшість пропаганди і фейків націлює на формування емоційних реакцій.

Але є і добра новина, емоційні (а інколи й моторні) реакції можна і треба контролювати. Розвинутий неокортекс і, як наслідок, високий ступінь самоусвідомлення та самоконтролю – єдиний ефективний спосіб контролювати емоційні реакції. Тож коли ви сприймаєте будь-який контент з інформаційного простору і відчуваєте, що цей контент викликає у вас емоційну реакцію (а в окремих випадках – моторну, як-от, клік), знайте: вами маніпулюють, і вже усвідомлюючи це, вирішуйте, чи ви цього хочете чи ні. Треба розуміти, що більшість сучасного контенту певною мірою маніпулятивна, що пов'язано з бажанням виробників контенту заохотити аудиторію споживати саме їхній продукт у контексті жорсткої конкуренції та інформаційного перевантаження користувачів.

3. Що таке інформаційне перевантаження?

Надмірне споживання інформації з інформаційного простору призводить до особливого стану, який називають інформаційним перевантаженням. Цей термін виник наприкінці ХХ ст. внаслідок розвитку радіомовлення та телебачення, але став набагато актуальнішим після винайдення, розвитку та поширення інтернету. Для інформаційного перевантаження характерне ускладнене розуміння стану справ і унеможливлення ефективно ухвалювати рішення через надлишок інформації. Цікаво, що в англійській мові є термін *infobesity*, який дослівно можна перекласти як інформаційне ожиріння, що дуже вдало метафоризує споживання інформації.

Найпростіший спосіб боротьби з інформаційним перевантаженням – інформаційна дієта. Усвідомлюючи, що ви пере-

вантажені, потрібно зменшити тривалість (а інколи й узагалі на якийсь час припинити) споживання інформації, установити конкретний час для цього й обмежити кількість джерел, залишивши лише ті, яким ви насправді довіряєте і які будуть вам корисними. Безумовно, поняття користі дуже суб'єктивні: комусь для хорошого самопочуття просто потрібно написати кілька в'їдливих коментарів, що підтримують "священні війни" за "вічні істини", а комусь достатньо буде прочитати думки свого улюбленого блогера чи новинну стрічку сайту.

4. А де ж правда?

Правда є!). Є навіть ціла професія, завдання якої шукати й поширювати правду – це журналістика. Але з цим треба бути дуже обережним, оскільки не все те, що називають журналістикою, насправді нею є. У світі створено багато масмедіа, які мімікують журналістику і між адекватними повідомленнями за принципом "бутерброда Геббельса" просувають наративи корисні для своїх власників / афілійованих осіб. Також є багато псевдожурналістських ресурсів, які називають інформаційними помийками, оскільки вони накопичують сенсаційну, неперевірену, спотворену, а часто і просто неправдиву інформацію.

Тож чим відрізняються саме журналістські матеріали? Стандартами і моральними принципами. На відміну від інших масмедіа, журналістські ЗМІ дотримуються стандартів та кодексів етики (їх кілька, і кожне медіа в праві вибрати або ж розробити і задекларувати власний кодекс етики).

Виокремлюють шість загальних стандартів: **баланс думок і поглядів, достовірність, відокремлення фактів від коментарів, точність, повнота, оперативність.**

Низка громадських організацій в Україні (Інститут масової інформації, Детектор медіа, Інститут розвитку регіональної преси та ін.) регулярно проводить дослідження медіаринку, у якому приділяє увагу дотриманню журналістських стандартів українськими медіа. Наполегливо рекомендую усвідомлено вибирати інформаційні ресурси з хорошою репутацією, засвідченою в цих дослідженнях.

ДОВІРА ЯК ОСНОВА СУСПІЛЬСТВА

Дмитро Шевчук,

доктор філософських наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи НаУОА

Про важливість довіри для суспільства писав свого часу Девід Г'юм: *«Ваше збіжжя достигло сьогодні; моє достигне завтра. І це для нас обох вигідно, бо я працюватиму з вами сьогодні, щоб ви прийшли на допомогу завтра. Я не ставлюся до вас з особливою приязню і знаю, що ви ставитеся до мене не краще. Тому заради вас я не братимуся за зайву роботу, а якщо стану допомагати вам із власної ініціативи, сподіваючись на відповідну послугу, то знаю, що буду розчарований і що даремно став би розраховувати на вашу вдячність. Отож мені байдуже, що ви працюєте самотійно; ви ставитеся до мене так само. Закінчується сезон жнив, і ми обидва втрачаємо врожай через брак взаємної довіри і взаємодопомоги»*. (Д. Г'юм «Трактат про людську природу», книга 3, частина 2, розділ 5. С. 429).

Існує декілька визначень довіри. Найчастіше довіру розуміють як очікуваність того, що інший буде діяти передбачливо. Довіра, за Ф. Фукуямою, – це очікування членів певної спільноти того, що інші її члени будуть поводитися більш чи менш передбачувано, чесно та з увагою до потреб тих, хто їх оточує, відповідно до загальних норм.

У праці Роберта Патнема «Творення демократії» наголошено на тому, що довіра – основний складник соціального капіталу, оскільки саме вона стимулює співпрацю між членами суспільства. Згідно з Патнемом, маємо іншу закономірність: що більший рівень довіри в суспільстві, то більша ймовірність співпраці. Однак останнє твердження має обмеження, оскільки

ки надмір соціального капіталу може породжувати конформізм і соціальні поділи (через творення окремих замкнених спільнот, усередині яких спостерігається високий рівень довіри між членами, які однак не довіряють іншим за межами цих об'єднань).

Довіра – невидима інституція, яка виконує декілька надзвичайно важливих функцій. Французький філософ П'єр Розанвалон зосереджує увагу на трьох найважливіших:

1) розширення легітимності (надання інституціям, окрім процедурного, також морального виміру, що пов'язаний із підключенням про спільне благо);

2) простягнення в майбутнє (дає змогу передбачати поведінку);

3) інституційна економія (наявність довіри в суспільстві дає змогу уникати потреби слідувати складним опосередкованим процедурам перевірки).

Довіра буває декількох видів. Наприклад, розрізняють персоналізовану і генералізовану довіру (наприклад, у працях Р. Патнема маємо розрізнення: «густа» (*thick trust*) і «розріджена» (*thin trust*)). Персоналізована довіра з'являється між близькими людьми, відносини тут особистісні, а також емоційно насичені; генералізована – це довіра розпорошена, оскільки вона стосується «узагальненого» Іншого.

Існує також розрізнення вертикальної (це довіра до владних інституцій) і горизонтальної довіри (довіра людей одне до одного).

Більш розширена класифікація довіри (згідно з польським соціологом Пьотром Штомпкою) передбачає такі різновиди:

- особиста (стосується конкретних людей),
- інституційна (довіра до соціальних інституцій, які ангажують численних анонімних учасників, наприклад, банк, університет тощо),
- позиційна (довіра до певних соціальних ролей),
- групова (довіра до власної групи),
- публічна (довіра до публічних осіб, ЗМІ),
- технологічна (довіра до різноманітних технологій, інформаційних систем: наприклад, інтернет як колективний розум),

- споживацька або комерційна (довіра до товарів, торгових марок, торгових мереж),
- системна (довіра до всієї соціальної, економічної, політичної системи, або ж до цивілізації загалом).

Довіра в соціальному вимірі універсальна. Будь-яке соціальне утворення виявляє практики довіри та поваги до Іншого й у своїй основі містить певний рівень соціального капіталу. Спільнотні відносини, побудовані на довірі, виявляють стійкість певних різновидів комунікативних спільнот. У певному сенсі вони універсальні, розвиваються й ускладнюються під час історичного розвитку, а також набувають специфіки внаслідок проявлення в локальних соціокультурних умовах.

ОСВІТНІ МОЖЛИВОСТІ

Юлія Харчук,

*помічник ректора з освітнього менеджменту,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту*

Сучасний глобалізований світ пропонує безліч освітніх можливостей як на платній, так і на безкоштовній основі. Кожен із нас може обрати те, що бажає. Однак такий широкий вибір має не лише переваги, а й недоліки. Нам легко загубитися в океані пропозицій, віднайти бажане, здобути омріяне.

Крім цього, світ динамічно змінюється. Шукаючи відповідь на запитання «Яким стане світ через 5–20 років?», «Якою буде Україна?», «Якими хочемо бути ми?», доцільно розглянути, яким світ був і є сьогодні.

Узагальнюючи думки вітчизняних та зарубіжних економістів, філософів та футурологів [1], пропонуємо проаналізувати концепцію, відповідно до якої розрізняють:

SPOD-світ (перша половина XX сторіччя до стрімкого розвитку технологій та інформації): steady (**стійкий**), predictable (**передбачуваний**), ordinary (**простий**), definite (**визначений**). Ті, хто народився в 1960–1970-ті роки, відчули в дитинстві всі переваги та недоліки старого світу.

VUCA-світ (40 років тому (1980 року)) – новий термін для світу, який визначав його як **мінливе та складне середовище, у якому не існує гарантованої стабільності**: volatile (**непостійний**); uncertain (**невизначений**); complex (**складний**); ambiguous (**неоднозначний**).

Світ розглядали вже не в стані льоду, як у SPOD, а в стані води.

BANI-світ (з початком пандемії COVID-19, з 2020 року) – світ і його реальність почали асоціювати з парою, адже в тумані неможливо простежити за всім, складно розгледіти бодай щось: brittle (**крихкий**), anxious (**тривожний**), nonlinear (**нелінійний**), incomprehensible (**незрозумілий**). Світ стає незбагненним, і це унеможливорює створити повне уявлення про те, що відбувається. *Знання завжди неповноцінні. Даних завжди не вистачає. Ми змушені ухвалювати рішення в ситуації невідомості та рухатися на дотик.* Велика кількість інформації може лише перевантажити нашу нервову систему та знизити здатність ухвалювати якісні рішення.

На кожен виклик BANI-світу футуролог Жаме Кассіо [2] запропонував відповідь:

- Якщо **щось стало крихким, ми** можемо стати **стійкішими**.

- Якщо **ми відчуваємо занепокоєння та тривогу**, варто **посилити усвідомленість, емпатію та співчуття**.

- Якщо **щось стало нелінійним**, потрібні **контекст та адаптивність**.

- У випадку з **незбагненністю** треба посилити **прозорість та інтуїтивність**.

Якщо ми не можемо змінити світ, то потрібно змінювати себе! Як це зробити?

Відповідь – навчання впродовж життя (Lifelong Learning).

Інститут ЮНЕСКО з освіти впродовж життя (UNESCO Institute for Lifelong Learning) трактує **безперервну освіту як інтеграцію навчання та життя**, яка передбачає **навчальну діяльність людей різного віку** (дітей, молоді, дорослих і людей похилого віку) **у будь-якому життєвому середовищі** (сім'я, школа, спільнота, робота тощо) та **через різноманітні методи** (формальні, неформальні та інформальні), **які разом задовольняють широке коло навчальних потреб** [3; 7; 8].

Відповідно до Концепції австрійсько-американського економіста **Фріца Махлупа** світ змінюється так **динамічно**, а **нова інформація поширюється так швидко**, що деякі знання **перестають бути актуальними** ще до того, як ми їх здобудемо.

Відповідно, існують професії, для яких старіння і розпад знань відбуваються дуже швидко, наприклад, сфера інформаційних технологій. А є такі, де це відбувається повільніше: професії, в основі яких лежить знання математики або мови.

За таких умов **академічна освіта потребує постійного оновлення**, а для того, щоб встигати за інформацією, потрібно **навчатися впродовж усього життя**.

У статті 8 Закону України «Про освіту» [4] зазначено, що:

Особа реалізує своє **право на освіту впродовж життя** шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Своєю чергою:

Формальна освіта – це освіта, яку здобувають за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і яка передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, які визнає держава.

Неформальна освіта – це освіта, яку здобувають, як правило, за освітніми програмами та яка не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій.

Інформальна освіта (самоосвіта) – це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

Прикладом **формальної освіти** є здобуття якісної вищої освіти в Національному університеті «Острозька академія» за освітньо-професійними програмами **першого (бакалаврського), другого (магістерського) та третього (освітньо-наукового) рівнів вищої освіти**, а також здобуття **наукового ступеня доктора наук**.

Детальніша інформація про освітні можливості на таких інформаційних ресурсах, як:

сайт НаУОА: <https://www.oa.edu.ua>,

сайт «Абітурієнт ОА»: <https://vstup.oa.edu.ua>,

телеграм-канал «Абітурієнт ОА»: https://t.me/ostroh_academy,
фейсбук-сторінка «Абітурієнт ОА»: <https://www.facebook.com/vstupoa>,
інстаграм-сторінка «Абітурієнт ОА»: https://www.instagram.com/abiturient_oa/?hl=uk.

Додаткові консультації щодо вступу та особливостей здобуття вищої освіти в НаУОА за контактами:

0960266880 – Консультаційний центр Приймальної комісії НаУОА для абітурієнтів;

0975537410 – Приймальна комісія НаУОА;

0961702500 – Харчук Юлія Юріївна, помічник ректора з освітнього менеджменту;

0968994887 – Лозюк Софія Андріївна, керівник профорієнтаційного корпусу Приймальної комісії НаУОА для абітурієнтів;

vstup@oa.edu.ua – електронна скринька Приймальної комісії.

Крім цього, прикладом формальної освіти в Національному університеті «Острозька академія» є можливість підвищення кваліфікації педагогічних працівників за такими програмами, як:

1. Підвищення кваліфікації вчителів початкових класів, що працюють в умовах інклюзивного навчання в закладах освіти.

2. Підвищення кваліфікації для вчителів предметів духовно-морального спрямування закладів загальної середньої освіти «Курс для початківців».

3. Як досягнути успіху: прикладна акмеологія для освітян (онлайн-курс).

4. Актуальні проблеми української історії модерної доби.

5. Педагогічна майстерність учителя-словесника: сучасні технології навчання та освітні практики.

6. Використання модульного об'єктно-орієнтованого динамічного навчального середовища (IC Moodle) у навчальному процесі.

7. Організація психологічно-безпечного освітнього середовища.

8. Інноваційні методи та нетворкінг для педагогів.

9. Сучасні інформаційні технології: підходи до навчання та освітні практики.

10. Комп'ютерні мережі.

11. Комп'ютерні технології редагування тексту.

12. Криптографічний захист інформації.

13. Філософія для дітей.

14. Академічна доброчесність: синергія освіти, науки і культури.

15. Освітнє право: ЗЗСО.

Детальніше – на офіційному сайті НаУОА за покликанням https://www.oa.edu.ua/ua/osvita/pidvishhennya_kvalifikacii/#collapse-2.

Науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти можуть підвищувати свій рівень кваліфікації в межах Школи освітніх інновацій НаУОА.

Форми неформальної освіти: очна (тренінги, майстер-класи, семінари, майстерні тощо) та дистанційна (дистанційні курси, вебінари). Послуги здобуття неформальної освіти надають неурядові установи, приватні особи, платформи дистанційного навчання. Крім цього, до закладів неформальної освіти немає особливих вимог, оскільки їхню роботу не регламентують державні органи. Такі заклади не повинні мати ліцензію, їхні програми – гриф, сертифікат – реквізити офіційних установ. Результати неформальної освіти враховують не завжди.

Найпопулярніші платформи неформальної освіти [7]:

Студія онлайн-освіти Educational Era (EdEra): <https://www.ed-era.com>,

Prometheus: <https://prometheus.org.ua>,

WiseCow: <https://wisecow.com.ua>,

ВУМ online: <https://vumononline.ua>,

EduHub: <https://eduhub.in.ua/courses>,

Impactorium: <https://impactorium.org/uk/all-courses>,

Coursera: <https://www.coursera.org>,

TED: <https://www.ted.com/talks?language=ru>,

Khan Academy: <https://ru.khanacademy.org>,

Stepik: <https://stepik.org/catalog>.

Інформальну освіту можна надавати шляхом одноразових лекцій, відеоуроків, медіаконсультацій, спілкування в сім'ї, з колегами, читання спеціалізованих журналів, перегляду телепередач, відео, незапланованих випадкових бесід [5].

Не можна не погодитися з думками засновника школи розвитку мислення Cowo.guru Андрія Мельника, який в одній зі своїх публікацій зазначив, що коли **ми потрапляємо в кризові зони, це** в хорошому сенсі проблематизує наше життя, **запускає наше мислення і стимулює розвиватися**. Освіта має підживлювати внутрішні імпульси людини дізнаватися щось нове, а не вбивати їх. Водночас має існувати середовище, де взаємодія з іншими людьми породжує ці імпульси. Тому **формула безперервного розвитку** проста: нове середовище + соціальна дружня взаємодія [6].

Перевагою Національного університету «Острозька академія» на ринку освітніх послуг України та світу є надання якісних освітніх послуг у вигляді формальної, неформальної та інформальної освіти впродовж життя. Колектив університету під мудрим керівництвом ректора, професора І. Д. Пасічника – потужна спільнота підтримки не лише в мирний час, а й у нестабільних умовах воєнного стану. Ми спільно, підтримуючи та надихаючи один одного, ідемо до спільного результату, адже Острозька академія – незвичайний заклад вищої освіти, а традиція, що творить майбутнє.

Використані джерела:

1. Facing the Age of Chaos. Jamais Cascio, 29.04.2020. URL : <https://medium.com/@cascio/facing-the-age-of-chaos-b00687b1f51d>.
2. Погляд на освіту: стратегічний та операційний напрями. URL : https://www.youtube.com/watch?v=ZkHFgt5W9pc&ab_channel=EdEra.
3. Освіта впродовж життя: тренд чи вимога часу? URL : <https://osvitoria.media/experience/osvita-vprodovzh-zhyttya-trend-chy-vymoga-chasu>.
4. Про освіту: Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20170905/sp:max100#n127>.
5. Формальна, неформальна та інформальна освіта: що вибрати та як поєднати? URL : <https://teach-hub.com/formalna-neformalna-ta-informalna-osvita-vchitelya>.

6. Освіта на основі життєвих навичок. Нова парадигма освіти у глобальному світі. URL : <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53>.

7. Професії майбутнього: що вивчати зараз, щоб досягти успіху в майбутньому? URL : <https://buki.com.ua/news/profesiyyi-maybutnoho-shcho-vyvchaty-zaraz-shchob-dosyahty-uspikhu-v-maybutnomu/>.

8. Професії майбутнього: на кого вчитись у 2020–2030 роках? URL : https://www.youtube.com/watch?v=pt6flNXlxLs&ab_channel=GreenCountryEnglishSchool.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ольга Балацька,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін НаУОА

Конституційний лад України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю, пріоритет її прав і свобод. Особливе місце з-поміж конституційних, міжнародних соціально-економічних прав посідає право на працю, яке обумовлене сутністю людини та відображає її природну потребу в праці. Вказане право – це своєрідний фундамент, на якому ґрунтуються всі інші права та свободи людини у сфері праці. Водночас здебільшого права людини не абсолютні та можуть бути обмежені. Стаття 64 Конституції України встановлює, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Також в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлювати окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції. Однак право на працю в перелік таких прав і свобод не входить.

24 лютого 2022 року в Україні було введено воєнний стан (Закон України № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»). Відповідно до п. 3 цього Указу, у зв'язку з уведенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежувати конституційні права і сво-

боди людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводити тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Надзвичайно актуальним є порядок застосування трудового законодавства та організації робочого процесу в умовах воєнного стану, оскільки постає питання: як в особливих умовах роботодавцю організувати робочий процес, не заблокувавши досягнення статутних завдань, а з іншого боку – працівникам реалізувати конституційне право на працю та гідну її оплату.

Згідно з указами Президента України від 14 березня 2022 року № 133 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» та від 18 квітня 2022 року № 259 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» строк дії воєнного стану продовжено.

Отож, зважаючи на введення воєнного стану, діють обмеження згаданих конституційних прав, зокрема права на працю, що передбачає можливість заробляти собі на життя працею, яку громадянин вільно обирає або на яку вільно погоджується (стаття 43 Конституції України). У цих умовах діють норми Закону України «Про правовий режим воєнного стану» і відбуваються динамічні зміни чинного законодавства, зокрема внесено зміни до актів трудового законодавства. З 24 березня 2022 року діє Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Варто звернути на дію норм законів, оскільки норми зазначеного закону мають пріоритет порівняно з нормами інших актів трудового законодавства в звичних умовах, наприклад, Кодексу законів про працю України та інших законів України у сфері трудових правовідносин.

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
дії норм трудового законодавства за загальним правилом
та в умовах воєнного стану щодо організації
трудових правовідносин

№ за/п	Інститут трудових правовідносин	Зміст положення акта трудового законодавства, який діє у звичних умовах	Зміст відповідного положення Закону України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану”, що діє з 24.03.2022 та на строк дії воєнного стану
1.	Переведення на іншу роботу	Переведення на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації, а також переведення на роботу на інше підприємство, в установу, організацію або в іншу місцевість, хоча б разом із підприємством, установою, організацією, допускається тільки за згодою працівника (ч. 1 ст. 32 КЗпП України).	Роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором: – без згоди працівника (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії); – робота не протипоказана працівникові за станом здоров’я; – лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що становлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей; – з оплатою праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою (ч. 1 ст. 3 закону).

2.	Зміна істотних умов праці	<p>У зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці допускається зміна істотних умов праці в разі продовження роботи за тією ж спеціальністю, кваліфікацією чи посадою.</p> <p>Про зміну істотних умов праці – систем та розмірів оплати праці, пільг, режиму роботи, встановлення або скасування неповного робочого часу, суміщення професій, зміну розрядів і найменування посад та інших – <u>працівник повинен бути повідомлений не пізніше ніж за два місяці</u> (ч. 3 ст. 32 КЗпП України).</p>	<p>Норми частини третьої статті 32 Кодексу законів про працю України та інших законів України щодо повідомлення працівника про зміну істотних умов праці <u>не застосовуються</u> (ч. 2 ст. 3 закону).</p>
3.	Припинення трудового договору	<p>1. Розірвання трудового договору з ініціативи працівника:</p> <p>Працівник має право розірвати трудовий договір, укладений на невизначений строк, <u>допередивши про це власника або уповноважений ним орган письмово за два тижні</u> (ч. 1 ст. 38 КЗпП України).</p>	<p>У зв'язку з веденням бойових дій у районах, у яких розташоване підприємство, установа, організація, та існування загрози для життя і здоров'я працівника він може розірвати трудовий договір за власною ініціативою <u>у строк, зазначений у його заяві</u> (крім випадків примусового залучення до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, залучення до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури) (ст. 4 закону).</p>

		<p>2. Розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця: Не допускається звільнення працівника з ініціативи власника або уповноваженого ним органу в період його тимчасової непрацездатності (крім звільнення за <u>пунктом 5</u> цієї статті), а також у період перебування працівника у відпустці. Це правило не поширюється на випадок повної ліквідації підприємства, установи, організації (ч. 3 ст. 40 КЗпП України).</p>	<p>У період дії воєнного стану <u>допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці</u> (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) із зазначенням дати звільнення, яка є першим робочим днем, наступним за днем закінчення тимчасової непрацездатності, зазначеним у документі про тимчасову непрацездатність, або першим робочим днем після закінчення відпустки (ч. 1 ст. 5 закону).</p>
4.	Робочий час	<p>1. Робочий час нормальної тривалості становить <u>40 годин на тиждень</u> (ч. 1 ст. 50 КЗпП України).</p> <p>2. Скорочена тривалість робочого часу встановлюється: для працівників віком від 16 до 18 років – <u>36 годин на тиждень</u>, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють у період канікул) – <u>24 години на тиждень</u> (ч. 1 ст. 51 КЗпП України).</p>	<p>Нормальна тривалість робочого часу працівників у період воєнного стану не може перевищувати <u>60 годин на тиждень</u> (ч. 1 ст. 6 закону).</p> <p>Для працівників, яким відповідно до законодавства встановлюється скорочена тривалість робочого часу, тривалість робочого часу не може перевищувати <u>50 годин на тиждень</u> (ч. 2 ст. 6 закону).</p>

		<p>3. П'ятиденний або шестиденний робочий тиждень встановлює власник або уповноважений ним орган спільно з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) з урахуванням специфіки роботи, думки трудового колективу і за погодженням з місцевою радою (ч. 3 ст. 53 КЗпП України).</p> <p>4. Час початку і закінчення щоденної роботи (зміни) передбачається правилами внутрішнього трудового розпорядку і графіками змінності відповідно до законодавства (ст. 57 КЗпП України).</p>	<p>П'ятиденний або шестиденний робочий тиждень встановлює роботодавець за рішенням військового командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) (ч. 3 ст. 6 закону).</p> <p>Час початку і закінчення щоденної роботи (зміни) визначає роботодавець (ч. 4 ст. 6 закону).</p>
5.	Час відпочинку	<p>1. Тривалість щотижневого безперервного відпочинку повинна бути <u>не менш як 42 години</u> (ст. 70 КЗпП України).</p> <p>2. Напередодні святкових і неробочих днів тривалість роботи працівників, <u>скорочується на одну годину</u> як при п'ятиденному, так і при шестиденному робочому тижні (ч. 1 ст. 53 КЗпПУ-України).</p>	<p>Тривалість щотижневого безперервного відпочинку <u>може бути скорочена до 24 годин</u> (ч. 5 ст. 6 закону).</p> <p>У період дії воєнного стану <u>не застосовуються</u> норми статті 53 (тривалість роботи напередодні святкових, неробочих і вихідних днів), частини першої статті 65, частин третьої – п'ятої статті 67 та статей 71–73 (святкових і неробочі дні) Кодексу законів про працю України.</p>

		<p>Надурочні роботи не повинні перевищувати для кожного працівника чотирьох годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік (ч. 1 ст. 65 КЗпП України).</p> <p>У випадку, коли святковий або неробочий день збігається з вихідним днем, <u>вихідний день переноситься на наступний після святкового або неробочого</u> (ч. 3 ст. 67 КЗпП України).</p> <p>Заборона роботи у вихідні дні. Винятковий порядок застосування такої роботи (ст. 71 КЗпП України).</p> <p>Компенсація за роботу у вихідний день (ст. 72 КЗпП України).</p> <p>Святкові і неробочі дні (ст. 73 КЗпП України).</p>	
6.	Відпустки	<p>1. Щорічна основна відпустка надається працівникам тривалістю <u>не менш як 24 календарних дні за відпрацьований робочий рік</u>, який відлічується з дня укладення трудового договору (ч. 1 ст. 75 КЗпП України).</p>	<p>У період дії воєнного стану щорічна основна оплачувана відпустка надається працівникам <u>тривалістю 24 календарні дні</u>.</p> <p>У період дії воєнного стану <u>роботодавець може відмовити працівнику в наданні будь-якого виду відпусток</u> (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), якщо такий працівник залучений до виконання робіт</p>

		<p>2. У випадках, передбачених статтею 25 Закону України «Про відпустки», працівнику за його бажанням надається в обов'язковому порядку відпустка без збереження заробітної плати. За сімейними обставинами та з інших причин працівнику може надаватися відпустка без збереження заробітної плати на термін, обумовлений угодою між працівником та власником або уповноваженим ним органом, але <u>не більше 15 календарних днів на рік</u> (ч. 1, 2 ст. 84 КЗпП України).</p>	<p>на об'єктах критичної інфраструктури (ч. 1, 2 ст. 12 КЗпП України).</p> <p>Протягом періоду дії воєнного стану роботодавець на прохання працівника може надавати йому відпустку без збереження заробітної плати <u>без обмеження строку</u>, встановленого частиною першою статті 26 Закону України «Про відпустки» (ч. 3 ст. 12 закону).</p>
--	--	---	--

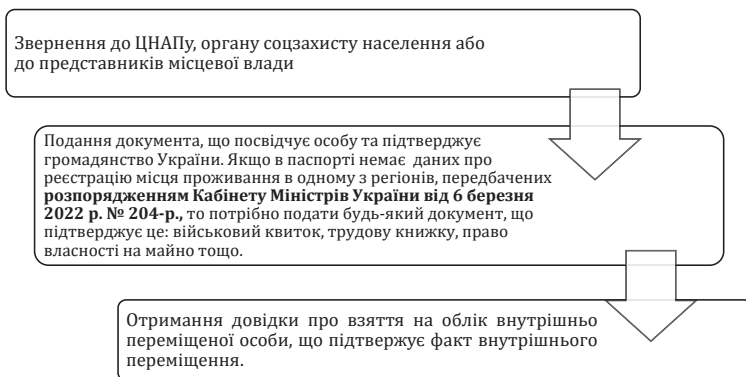
ДОПОМОГИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ

Тетяна Лотиш,
юрисконсульт НаУОА,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, **яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.** (Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»)

Указом Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року було введено воєнний стан у зв'язку з широкомасштабною збройною агресією росії проти України. Унаслідок бойових дій значна кількість осіб змінила своє місце проживання та набула нового статусу – внутрішньо переміщена особа. Новий правовий статус передбачає нові права, обов'язки, вимоги й гарантії. Юридичні аспекти життя внутрішньо переміщених осіб викладено в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», ухваленому ще 2014 року у зв'язку із ситуацією, яка тоді була в країні. Для ефективного виконан-

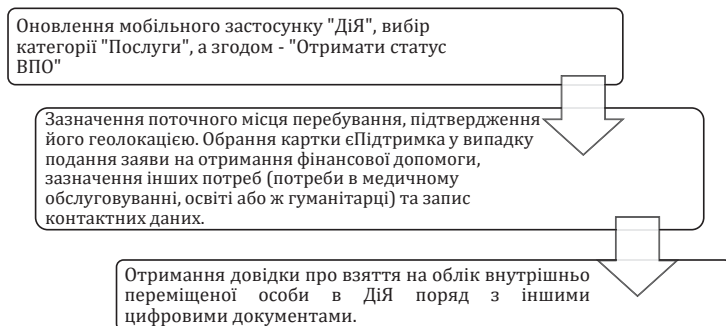
ня згаданого закону ухвалено низку підзаконних нормативно-правових актів. Чинне законодавство закріплює чимало гарантій та прав для внутрішньо переміщених осіб, наприклад, право на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту, єдність родини і т. д. Для того, щоб повноцінно реалізувати свої права та скористатися державними гарантіями, переселеним українцям варто отримати статус внутрішньо переміщеної особи, це можна зробити, звернувшись до Центру надання адміністративних послуг, органу соціального захисту населення або до представників місцевої влади (рис. 1), або в мобільному застосунку «Дія» (рис. 2).

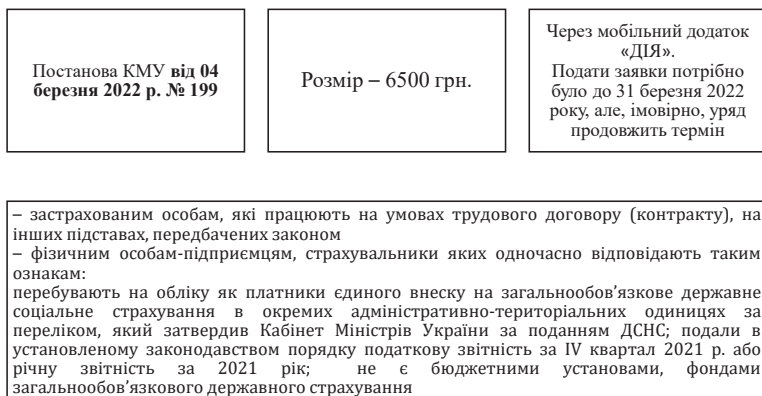
**Рис. 1. Отримання статусу
внутрішньо переміщеної особи
шляхом звернення до органів/установ**

Уряд України та міжнародні організації започаткували низку програм для підтримки переміщених осіб. Зокрема, це державні допомоги у зв'язку з утратою частини доходу та постраждалим у зв'язку з військовою агресією РФ проти України (рис. 3, 4), державні компенсації за працевлаштування і за проживання внутрішньо переміщених осіб (рис. 5, 6), компенсація за пошкоджене чи зруйноване житло, а також допомоги від Організації Об'єднаних Націй, Місії Міжнародного комітету

Червоного Хреста в Україні, Норвезької ради у справах біженців.

**Рис. 2. Отримання статусу
внутрішньо переміщеної особи
в мобільному застосунку Дія**

**Рис. 3. Державна програма «Підтримка
у зв'язку з утратою частини доходу**

Постанова КМУ № 457 «Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією РФ проти України» від 16 квітня 2022 року			
Розмір: 2 000 грн на дорослого та 3 000 на дитину або особу з інвалідністю	Грошову допомогу виплачують виконавчі органи сільських, селищних, міських рад/військові адміністрації мешканцям відповідної територіальної громади протягом п'яти робочих днів із дня отримання коштів	Розмір отриманої грошової допомоги не буде враховано під час обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги та не буде внесено до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу	Для отримання потрібно звернутися в до органу соцзахисту, органу місцевого самоврядування або ЦНАП, показати документ, що посвідчує особу, а в разі відсутності - «Документ»; документ із даними про реєстраційний номер облікової картки платника податків; свідоцтво про народження дитини

Рис. 4. Державна програма виплат внутрішньо переміщеним особам

Постанова КМУ від 20.03.2022 №331 "Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні	Роботодавцеві компенсують витрати за кожну працевлаштовану особу на умовах строкового або безстрокового трудового договору, зокрема за сумісництвом, за таких умов: роботодавець перебуває на обліку як платник єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; розмір заробітної плати працівника не може бути нижчим за розмір мінімальної заробітної плати; роботодавець подав у встановленому законодавством порядку податкову звітність за IV квартал 2021 р. або річну звітність за 2021 рік.	Через п'ять календарних днів після працевлаштування особи подає заяву про компенсацію витрат (далі - заява): в електронній формі - через портал "Дія"; у паперовій формі - особисто під час відвідування центру зайнятості або на адресу електронної пошти відповідного центру зайнятості. Розмір виплати - 6500 грн за кожного працівника на період воєнного часу та протягом 30 календарних днів після його скасування або припинення. Загальна тривалість - не більше 2 місяців.
--	--	---

Рис. 5. Компенсація роботодавцю витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб

Постанова КМУ від 19.03.2022 №333
"Про затвердження Порядку
компенсації витрат за тимчасове
розміщення внутрішньо переміщених
осіб, які перемістилися у період
воєнного стану і не отримують
щомісячної адресної допомоги
внутрішньо переміщеним особам для
покриття витрат на проживання, в
тому числі на оплату житлово-
комунальних послуг"

Компенсацію отримують фізичні
особи – громадяни України віком від
18 років, які є власниками житла або
їхніми представниками, для покриття
витрат, пов'язаних із розміщенням
внутрішньо переміщених осіб.

Сума компенсації за кожен людино-
день – 14,77 гривні. Загальна сума
компенсації дорівнює добутку
загальної кількості людино-днів і
суми компенсації за кожен людино-
день.

Для отримання компенсації особа не
пізніше ніж протягом п'яти днів із дня
закінчення звітного місяця подає до
виконавчого органу сільської,
селищної, міської ради, районної в м.
Києві держадміністрації, відповідної
військової адміністрації за місцем
розташування житлового
приміщення заяву.

**Рис. 6. Компенсація за тимчасове розміщення
внутрішньо переміщених осіб**

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ У ВОЄННИЙ ЧАС: ЗАГРОЗИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Сергій Штурхецький,

*кандидат наук з державного управління, доцент
доцент кафедри журналістики НаУОА*

Що можна робити в соцмережах, а чого не можна у воєнний час? Адже ми знаємо, що в умовах бойових дій та пропагандистської війни неперевірена чи неправильно інтерпретована інформація може зашкодити, призвести до трагічних наслідків. До речі, такі (навіть ненавмисні) дії можуть стати підставою для кримінального переслідування. Тож коротка порада щодо соціальних мереж у воєнний час – чи не повністю обмежити користування ними. Але не всім підходить така порада, бо соцмережі – це всього-на-всього інструмент, який має не лише загрози, але й можливості. Чи не вперше в світовій історії велика війна відбувається «в прямому ефірі», з миттєвими повідомленнями в соцмережах. Нам потрібно знати, що відбувається, хоч якось зберегти враження контролю над світом, що збожеволів. Нам потрібно ділитися інформацією з рідними, друзями, при чому ця інформація може стати життєво важливою. Тож, якщо в нас є час для багатьох порад, а не для однієї короткої, то спробуймо з'ясувати.

В Україні воєнний стан визначено як особливий правовий режим, що вводять у разі загрози національній безпеці. Через широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року воєнний стан було введено Указом Президента строком на 30 діб. У подальшому Верховна Рада України затвердила цей Указ Президента та інші, які продовжували термін дії воєнного стану. Під час оголо-

шення воєнного стану чітко вказують перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які можуть бути тимчасово обмежені. Одним із таких обмежуваних прав є гарантоване статтею 34 Конституції України право «на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань». Це і є основоположне право, яке дає змогу (точніше, давало нам змогу до введення воєнного стану) провадити інформаційну активність у соцмережах, використовуючи всі принади демократичного відкритого суспільства. А з 24 лютого все змінилось, забороненого стало набагато більше, ніж дозволеного.

Що ж, почнемо з дозволеного, бо його й справді небагато. Ось, наприклад, держслужбовцям і представникам органів місцевого самоврядування можна використовувати фразу про «руський ваєнний карабль» повністю. У повідомленні Національного агентства державної служби від 22 березня йдеться, що ця легендарна фраза прикордонника з о. Зміїний слугує згуртованості нації, стала основою для творів мистецтва, відтак її не можна вважати такою, що дискредитує держслужбу (якщо ви, можливо, не знали, матюкатися держслужбовцям заборонено).

Тепер щодо чіткої регламентації того, чого не можна. Наказом Головнокомандувача ЗСУ №73 від 3 березня 2022 року встановлено порядок організації взаємодії між підрозділами Збройних сил та засобами масової інформації. У наказі, до речі, згадано і про лідерів думок та блогерів. Навіть якщо ви себе не вважаєте лідером думки чи блогером, усе одно цих правил варто дотримуватися.

Отже, ЗАБОРОНЕНО під час війни вказувати:

- найменування частин і підрозділів, а також їхнє розташування;
- кількість військових у частинах і підрозділах;
- кількість озброєння та техніки, їхній стан і місце зберігання;
- умовні позначки об'єктів.

ЗАБОРОНЕНО висвітлювати будь-яку інформацію про:

- операції, які проводять або планують;
- систему охорони й оборони військових частин;
- наявне озброєння та техніку (крім видимих або очевидно виражених);
- порядок залучення сил (військових) і засобів (озброєння);
- збір розвідувальних даних;
- переміщення та розгортання військ (найменування, кількість, маршрути);
- військові частини та їхню тактику, методи дій;
- унікальні операції та спосіб їх виконання;
- ефективність радіоелектронної боротьби противника;
- відкладені або скасовані операції;
- зниклий або збитий літак, корабель та операції з пошуку і порятунку;
- плани щодо безпеки наших військ (дезінформація, маскування, протидія);
- інформаційно-психологічні операції, які проводять або планують;
- пропаганду або виправдання широкомасштабної збройної агресії Росії проти України [1].

Ці заборони мають під собою вагомі підстави, ці правила «написані кров'ю». Вочевидь, що у багатьох звичайних користувачів соцмереж може постати запитання, наскільки може зашкодити мирним жителям і ЗСУ якась «незначна» інформація про приліт ракети, проїзд бронетехніки тощо. Повторю: ми з вами зараз у ситуації війни в прямому ефірі, де онлайн відбувається не тільки зміна цілей агресії і виконавців злочинів, але й коригування вогню, відстеження людей і техніки тощо. Ось як це пояснено в повідомленні Генштабу ЗСУ:

□ «Чому під час війни не можна публічно говорити чи писати про те, що Україна веде з кимось перемовини про постачання військової техніки, зброї, амуніції і чого завгодно для ЗСУ? Тому що РФ робить все можливе, аби зірвати контракти.

□ Чому під час війни не можна говорити про те, що вже відбулись поставки і в нас є щось новеньке? Тому що ворог одразу корегує свої дії під нові дані.

□ Чому не можна називати точні адреси та впізнавані описи об'єктів, у які влучили ракети або в які промахнулися ракети? Це ви вже всі знаєте – бо це коригування вогню для ворога.

□ Чому не можна публічно викладати військові об'єкти (госпіталь це теж, між іншим, військовий об'єкт), місця знаходження зброї, військової техніки, особового складу? Тому що в десятки разів збільшується ймовірність знищення об'єкта ворогом.

□ Чому не треба публічно під час війни робити фактчекінг заяв і публікацій силових відомств та спецслужб? Тому що це війна. Повірте, що ці заяви проходять велику кількість відомчих фільтрів, і якщо їх оприлюднили, значить так треба для оборони держави. Після перемоги – буде натхнення, з'ясуєте.

□ Чому не треба публічно і непублічно сумніватись у рішеннях та поінформованості ЗСУ? Тому що ЗСУ найбільш поінформовані про ситуацію на фронті. І якщо вам не зрозуміле рішення, значить ви просто не все знаєте. Крім того, військові рішення не можуть ухвалювати під впливом громадської думки, бо це професійні рішення, це так само, як у хірургії» [2].

Для військовослужбовців ЗСУ (а такими стали в ці дні багато співгромадян і співгромадянок) ще у вересні 2021 року були затверджені відповідні Рекомендації з використання соцмереж. У рекомендаціях, зокрема, ідеться про те, що керівництво ЗСУ не забороняє військовослужбовцям і працівникам Збройних сил України використовувати соціальні мережі. Однак щоб забезпечити захист і безпеку, важливо, щоб військовослужбовці були обізнані про можливі загрози, які впливають як на їхню службову діяльність, так і на приватне життя. Зокрема рекомендовано відмовитися від використання соцмереж (ВКонтакте, Однокласники), месенджерів (Telegram), поштових скриньок (Mail.ru, Yandex.ru) російського походження. Адже прямий доступ до бази даних соціальних сервісів із надзвичайною легкістю дозволяє російським спецслужбам ви-

явити найширший спектр інформації, яку звичайні громадяни і військовослужбовці завантажують до соціальних мереж [3].

Що ж стосується звичайних користувачів соцмереж, які не є ні держслужбовцями, ні військовими, варто згадати про правила інформаційної гігієни, які сформулювали фахівці ще в листопаді 2018 року, коли вперше і тільки в 10 областях України було запроваджено воєнний стан [4]. Отже, важливо дотримуватися інформаційної гігієни на всіх етапах своєї активності в соцмережах – і споживаючи, і обговорюючи (коментуючи), і поширюючи, і створюючи новини.

Споживаючи новини

Довіряйте лише інформації, підтвердженій у кількох джерелах.

Якщо бачите сенсаційну, шокову, обурливу новину, надішліть її в тригодинний карантин. Навіть офіційні сайти можуть зламати. Якщо за три години спростування чи уточнення немає, можете реагувати.

Не панікуйте. Хаос і паніка нічим не допоможуть Україні. Якщо не можете не панікувати, робіть це тихо, щоб не заразити інших.

Не зациклюйтеся. Якщо відчуваєте, що в десятий раз перечитуєте одні й ті самі новини або другу годину безперестанку оновлюєте стрічку фейсбука, краще візьміться до роботи.

Обговорюючи новини

Подумайте, чи варто вступати в політичні дискусії з незнайомими людьми, чиї дописи вас обурюють. До поширення хаосу та дезінформації залучена величезна кількість ботів і тролів. Цим людям немає сенсу опонувати, ефективніше буде поскаржитися на допис адміністрації соцмережі.

Не пишіть у стані афекту. Якщо вам кортить висловитись у соцмережі про те, що відбувається в країні, надішліть свій допис у тригодинний карантин. Якщо не перехочеться, публікуйте.

Поширюючи новини

Якщо ви не впевнені в достовірності та правдивості джерела інформації, пов'язаної з війною, безпекою, обороною чи бойовими діями, не поширюйте її.

Новини, які справді потребують поширення, – це офіційні оголошення, інформація з перевірених джерел про можливість допомогти волонтерам і тому подібне. Якщо хочете поширити будь-що інше, подумайте двічі, чи це справді потрібно.

Поширивши новину, стежте за оновленнями, доповненнями і спростуваннями.

Створюючи новини

Не використовуйте сумнівних джерел або непідтверджених фактів, якщо пишете про війну чи все, що з нею пов'язане. Навіть якщо ці факти дуже правдоподібні й просяться в новину.

Зважайте на статус людей, чиї коментарі використовуєте. «Політологам», «політтехнологам», «політекспертам» і тому подібним персонажам, чия кваліфікація та незаангажованість викликає сумніви, у новинах не місце.

Якщо не маєте що повідомити, порадьте своїм читачам надійні джерела інформації.

Використані джерела

1. Наказ Головнокомандувача ЗСУ №73 від 03.03.2022.
https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_050322.pdf
2. Повідомлення Генштабу ЗСУ від 22.03.2022.
https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua/posts/2783814178082777?_rd=1
3. Методичні рекомендації із використання соцмереж у ЗСУ.
<https://www.ukrmilitary.com/2021/09/social-networks.html>
4. Як дотримуватись інформаційної гігієни, коли війна.
<https://medialab.online/news/manual/>

ЕКОНОМІЧНИЙ БЛОК

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ – ЗАПОРУКА ФІНАНСОВОГО ДОБРОБУТУ

*Ольга Дем'янчук,
доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту*

Питання:

1. Сутність поняття «фінансова грамотність».
2. Фінансовий захист і фінансова безпека.

1. Сутність поняття «фінансова грамотність»

В економічній літературі по-різному трактують поняття «фінансова грамотність». Детальніше проаналізуємо його сутність.

Як зазначено на сайті Фонду гарантування вкладів фізичних осіб України, «фінансова грамотність – це багаж знань і навичок, які формують правильне ставлення до особистих грошей і дозволяють людині ухвалювати вигідні для себе рішення. Поняття застосовують як до окремого громадянина, так і для оцінки рівня розвитку суспільства» [1]. На думку

М. Студілко, «фінансова грамотність – це набір підходів, правил і практик, дотримуючись яких ми можемо настільки ефективно керувати своїми фінансовими потоками, що це дозволить ставати багатшими, досягати поставлених цілей та не знижувати звичний рівень життя навіть у зрілому віці» [2]. Отже, автор наголошує, що фінансово грамотна людина не просто має певний багаж знань, а вміє їх застосовувати на практиці, використовуючи при цьому певний набір правил і підходів. Саме через це розкривають важливість сутності поняття: що вищий рівень обізнаності людини у фінансових питаннях, то вищий рівень розвитку економіки й добробуту суспільства загалом, а також це є безпосередньою запорукою фінансового добробуту фінансово грамотної та обізнаної людини. Саме так, обізнаної, тому що просто багаж знань нічого не вартий без практичних навичок його застосування. Саме «фінансова грамотність / обізнаність» – це знання і практичні навички, які допомагають ухвалювати зважені й розумні фінансові рішення.

Щоб бути фінансово грамотним / обізнаним, варто:

- розуміти зміст основних фінансових понять;
- орієнтуватися в послугах фінансових інститутів і використовувати їх із усвідомленням переваг, недоліків і ризиків;
- уміти управляти фінансами на особистісному рівні: вести бюджет; здійснювати фінансове планування; накопичувати заощадження й за можливості уникати боргів; уміти формулювати фінансові цілі та досягати їх, застосовуючи при цьому SMART-метод.

Згідно зі звітом Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), у процесі реалізації проєкту USAID «Трансформація фінансового сектору», який виконала компанія DAI Global LLC, сутність поняття «фінансова грамотність розкрито як правило, яке означає краще управління грошима, досягнення фінансових цілей та уникнення стресів, пов'язаних із фінансовими проблемами; тим самим у підсумку фінансова грамотність покращує фінансовий добробут» [3, с. 48]. Отже, узагальнюючи підходи, зауважимо, що фінансова грамотність – запорука добробуту людини.

Саме тому фінансова грамотність потрібна, щоб убезпечити себе і свою сім'ю від непередбачуваних обставин та підвищити якість життя.

Фінансова обізнаність = власний добробут

Фінансова обізнаність – це не лише про сьогодні-завтра, а передусім про те, як спланувати своє життя на майбутнє, які фінансові цілі маємо сформулювати. Популяризувати фінансову грамотність означає думати не лише про споживання, але й про заощадження.

Сутність «фінансової грамотності» часто розкривають через набір правил і навичок щодо інвестування, заощадження та управління грошима, які допомагають створити особистий і сімейний капітал для комфортного життя.

На наш погляд, фінансова обізнаність містить два ключові складники фінансового добробуту, що відображено на рис. 1.

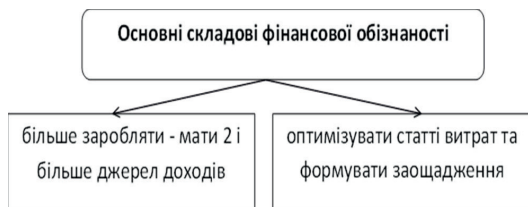

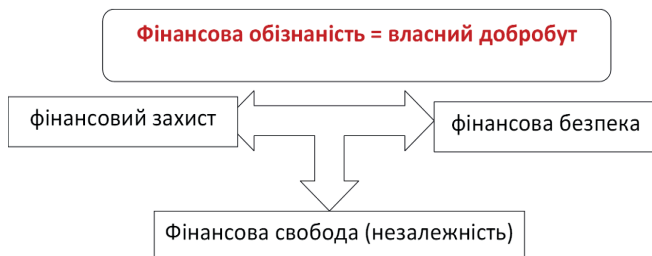
Рис. 1. Складники фінансової обізнаності

Розробив автор.

2. Фінансовий захист і фінансова безпека

Кожен має право досягати власних фінансових цілей:

- сформувати фінансовий захист;
- досягнути фінансової безпеки;
- мати фінансову незалежність (рис. 2).

**Рис. 2. Складники фінансових цілей
у досягненні власного добробуту**

У разі непередбачуваних обставин (вас звільнили з роботи, у вас суттєво зменшилися доходи, ви захворіли, ваш бізнес прогорів та ін.), як довго ви б змогли жити й оплачувати поточні рахунки (приватні чи підприємницькі)? Це основне питання, яке нас турбує в повсякденному житті.

Як нам сформувані свій фінансовий захист? Частіше в літературі подано поняття «фінансовий резерв» – ті фінансові ресурси, якими ми можемо скористатися в будь-якій непередбачуваній ситуації.

З погляду фінансового стану домогосподарства визначають три класичні ситуації:

фінансова залежність – доходи \leq витрати

фінансова незалежність – доходи \geq витрати, накопичений резервний фонд

фінансова незалежність – доходи \geq витрати, накопичений резервний фонд

Для того, щоб розрахувати нашу фінансову захищеність, ми насамперед повинні знати наші місячні витрати. Для практики обліку можна застосовувати записи в блокноті, за допомогою гугл-таблиць або Excel, у мобільних додатках. Проте потрібно облікувати спочатку місячні витрати, наприклад:

Місячні витрати:

- податки _____ грн;
- комунальні платежі _____ грн;
- їжа/господарські витрати _____ грн;

- телефон _____ грн;
- проїзд _____ грн;
- кредит _____ грн;
- інші витрати _____ грн;

Загальна місячна сума витрат – _____ грн.

Щоб почуватися захищеними, **більшість людей потребує резерву на шість – дванадцять місяців.**

Щоб розрахувати обсяг фінансового захисту, варто застосувати формулу:

Місячна сума витрат x Кількість місяців = _____ грн.

Фінансовий захист повинен бути ближньою вашою метою. Саме він має стати вашою наступною ціллю, яку маєте досягти якомога швидше (якщо ви ще цього не зробили). Щоб досягнути цього, вам потрібно буде вести бюджетний план вашої сім'ї.

Переваги фінансового захисту:

- можна гідно пережити кризу;
- відчувати захищеність;
- бути готовим до всіх несподіванок.

Суттєвий недолік фінансового захисту: у разі потреби вам доведеться витратити всі гроші.

Тому потрібно формувати в домогосподарстві не лише фінансовий захист, а й фінансову безпеку.

Фінансова безпека – це стан, за якого ви володієте достатнім капіталом, який розумно інвестований та щомісячно приносить вам достатньо відсотків, аби ви змогли покрити всі раховані витрати.

Водночас потрібно бути обережним, під які відсотки інвестувати?

Як правило, закордонні інвестори вважають, що інвестиції повинні бути «лише під 8%» (Бодо Шефер «Шлях до фінансової свободи»).

Формула дуже проста:

Необхідна місячна сума $\times 150$ = розмір капіталу [4, с. 123].

На думку Бодо Шефера, кожен сам відповідає за рівень щастя та процвітання у своєму житті. Ця самостійність починається з того, як людина думає про себе та світ. У своїх книжках він намагається описати спосіб мислення успішних людей.

Джим Рон якось сказав: «Є два типи людей. Обидва читають в одній книзі, що яблука корисні. Обидва знають прислів'я: "Хто яблуко в день з'їдає, у того лікар не буває". Водночас одні говорять, що їм потрібно більше довідкової інформації, а інші йдуть у найближчий магазин і купують яблуко».

Список використаних джерел:

1. Що таке фінансова грамотність і навіщо вона потрібна? *Фонд гарантування вкладів фізичних осіб*. URL : <https://www.fg.gov.ua/articles/48009-shcho-take-finansova-gramotnist-i-navishcho-vona-potribna.html>.
2. Студілко М. Фінансова грамотність: як забезпечити комфортне життя та безбідну старість. URL : <https://happymonday.ua/finansova-gramotnist>.
3. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021. Звіт за результатами дослідження Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Проект USAID «Трансформація фінансового сектору», який виконано компанією DAI Global LLC. Київ, 2021. 83 с.
4. Шлях до фінансової свободи. Ваш перший мільйон за сім років / Бодо Шефер. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 149 с.

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

Ольга Дем'янчук,

*доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту*

Питання:

1. Соціальне підприємництво, форми та його значення.
2. Кроки в соціальне підприємництво.

1. Соціальне підприємництво, форми та його значення

Соціальне підприємництво (СП) – нова модель ведення бізнесу, яка є гібридом між некомерційними організаціями та класичним бізнесом. Діяльність таких підприємців спрямована на вирішення соціально-економічних та екологічних проблем. Основна відмінність СП від звичайного бізнесу полягає в тому, що їх першочерговим завданням є соціальна місія або цінність, а прибуток частково можна спрямовувати на соціальні цілі. Водночас соціальне підприємництво сприяє розвитку суспільства шляхом упровадження інновацій, стимулює до саморозвитку і вчить допомагати самому собі й навколишньому середовищу [1]. Ще розглядають соціальне підприємництво як відповідь суспільства на соціальні проблеми. Соціальне підприємництво – це підприємництво, підприємство, підприємницька діяльність, покликані вирішити соціальні проблеми та задовольнити потреби суспільства. Можна сказати, що соціальне підприємництво – це унікальна можливість поєднання соціальної місії з бажанням заробити гроші, надати певні послуги та продати товари [2]. Донедавна вважали, що не можливо поєднати альтруїстичні ідеї та суто практичні напря-

ми. Проте суспільство знайшло вихід у створенні та реалізації соціального підприємництва. Саме мета створення соціального підприємництва полягає у вирішенні соціальних завдань на відміну від класичного підприємництва – отримання комерційного прибутку.

Таким чином, соціальне підприємництво ви провадитимете тоді, коли одночасно створюватимете певну соціальну цінність, яку можна виміряти, а також матимете продукт чи продукти, які успішно будете продавати на ринку.

Отже, **соціальне підприємництво** – це бізнес, спрямований на досягнення соціального чи екологічного ефекту від своєї діяльності, тобто той, що розвивається завдяки співдії підприємницького, соціального й екологічного складників. За умови вдалого позиціювання, наявність соціального складника в бізнесі створює перевагу над конкурентами. Покупці охочіше купують соціальний товар або послугу, адже розуміють, що витрачені кошти підуть на розв'язання важливої соціальної проблеми.

Розглянемо основні критерії, за якими того чи того суб'єкта підприємницької діяльності можна віднести до соціального підприємництва. На сьогодні на практиці виокремлюють три критерії.

Перший критерій – перерозподіл фіксованої значущої частини чистого прибутку на соціальну мету. **Другий критерій** – якщо ви під час своєї діяльності працевлаштовуватимете представників вразливих груп населення в значному відсотку від загальної чисельності персоналу. **Третій критерій** найскладніший і не дуже очевидний. Якщо ваш продукт або послуга, які ви продаєте, вирішує певну соціальну або екологічну проблему інноваційний спосіб, то ваша підприємницька діяльність теж соціальна.

Головне – знати, що в соціальному підприємстві можна використовувати обидва підходи.

Які можливі організаційні форми для соціального підприємництва в Україні відображено на рисунку 1.

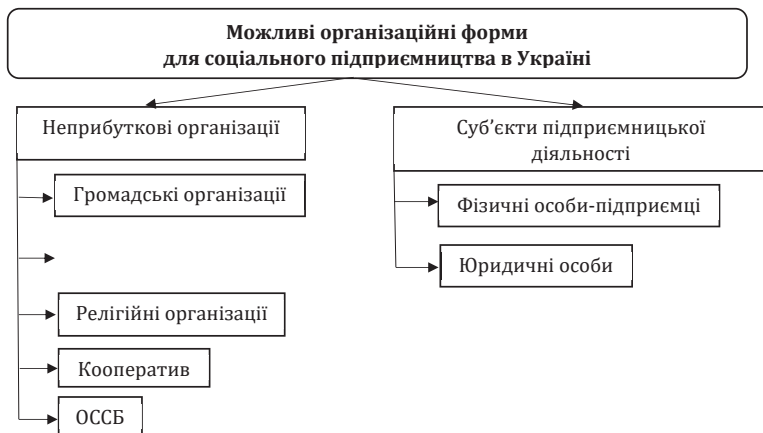

Рис. 1. Можливі організаційні форми для соціального підприємництва в Україні

2. Кроки в соціальне підприємництво

Щоб успішно розпочати соціальне підприємництво, якщо ви маєте неприбуткову організацію, потрібно спочатку сформулювати її візію та місію. Якщо їх сформулювати надто загально, нечітко або, наприклад, команда організації тлумачить їх по-різному, варто розпочати з уточнення, тому що це важливі орієнтири для будь-якої діяльності. Якщо ви не можете це зробити самостійно, варто звернутися до фахівців. Краще до фахівців Програми грантів з організаційного розвитку організацій громадянського суспільства, яку проводить ІСАР «Єднання» [4]. Коли буде сформульовано або скореговано візію та місію соціального підприємництва, потрібно обрати організаційну форму вашого суб'єкта господарювання.

Наступний крок – створення продукту або послуги. Ваш товар або послуга повинен мати інноваційні переваги або панівну соціальну цінність порівняно з аналогічними товарами або послугами.

Черговий крок – створення бізнес-моделі. Бізнес-модель – це пояснення способу, завдяки якому ваш бізнес генерує прибуток. Дуже часто підприємці, які тільки починають свій бізнес-шлях, досить скептично ставляться до опису своєї бізнес-моделі, начебто це порожні балачки: треба не описувати, а робити, головне – це продукт або послуга, і якщо вони добре продумані, то прибуток рано чи пізно з'явиться.

Наступний крок у соціальному підприємництві – комплекс маркетингових засобів 4P. Це основа для того, щоб вийти на ринок, де є ваша цільова аудиторія. Якщо ви навчитеся ефективно керувати складниками комплексу маркетингу, то вам не буде рівних. Які ж це складники? Комплекс маркетингу отримав свою назву 4P відповідно до перших літер описаних вище термінів англійською мовою: product, price, promotion, place.

Черговий крок у соціальному підприємництві – ваші фінанси. Оскільки соціальне підприємництво суміщає підходи неприбуткового та комерційного секторів, то й підходить до роботи з фінансами теж суміщені, а це означає, що вам потрібно освоїти підходи, які використовує бізнес, працюючи з фінансами.

Наступний крок у соціальному підприємництві – формування команди. На практиці немає шаблону, немає “ідеального” сценарію, немає правил для формування команди. У кожній команді буде своя відповідь і своє бачення. Визначити спільні цінності важливо в будь-якій справі, у будь-якому бізнесі, але в соціальному насамперед, адже соціальне підприємництво просто не може існувати без місії.

Далі – залучення інвестиційних ресурсів у соціальному підприємстві. У бізнесі сьогодні часто використовують термін, який англійською мовою звучить як *bootstrapping*. Він описує побудову компанії з нуля з мінімальними ресурсами. Зазвичай підприємці, які використовують такий підхід, починають із власними заощадженням та вже наявними в них ресурсами, а потім реінвестують усі перші отримані гроші, поки не вийдуть на прийнятний для себе рівень.

Наступний важливий крок у соціальному підприємництві – розроблення стратегії розвитку та бізнес-планування. До стратегії організації найчастіше належить візія і місія, стратегічні цілі та способи досягнення цих цілей. Сподіваюся, що візію і місію ви вже прописали, тому пропоную зануритися саме в цілі, оскільки вони мають свої особливості у світі бізнесу.

Завершальний крок у соціальному підприємництві – презентація соціального проєкту. Вам, як соціальному підприємцю, варто займатися цим “спортом” майже на професійному рівні, адже щодня ви стикатиметесь з потребою розповідати про себе потенційним клієнтам, партнерам, донорам, інвесторам, і цей список можна продовжувати...

Список використаних джерел:

1. Соціальне підприємництво – міф чи тренд? *Громадський простір*. 28.11.2018. URL : <https://www.prostir.ua/?library=sotsialne-pidpryjemnytstvo-mif-chy-trend>.
2. Соціальне підприємництво як відповідь суспільства на соціальні потреби. URL : https://biz.ligazakon.net/interview/205014_sotsalne-pdprimnitstvo-yak-vidpovd-susplstva-na-sotsaln-potrebi.
3. Навіщо соціальне підприємництво потрібно неурядовим неприбутковим громадським організаціям. URL : https://courses.prometheus.org.ua/assets/courseware/v1/2b401479abac96da97f9b7192e3145a8/asset-v1:IZ+SECS101+2021_T3+type@asset+block/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F_1.pdf.
4. Запрошення до участі в конкурсі грантів “Зміцнення спроможностей інфраструктурних організацій для кращих послуг з організаційного розвитку ОГС України”. *Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства в Україні 2021*. URL : https://ednannia.ua/images/Call_for_proposals_MARKETPLACE_ISOs_2021.pdf.

БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ

Юлія Шулик,
*кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту НаУОА*

Бізнес-планування – процес складання бізнес-плану – документа, у якому описано реалізацію бізнес-ідеї.

1-ше завдання. Бізнес-ідея. Бізнес-ідею формують або як потребу для осіб чи суб'єктів господарювання (бізнесу), або як ідею власника на основі власного досвіду, аналогічного бізнесу, ідей із наукових розробок тощо.

Бізнес-ідея може бути як створення нового бізнесу, так і розширення чинного, зміна чинного (перепрофілювання) чи завершення, закриття бізнесу.

2-ге завдання. Попередня оцінка бізнес-ідеї. На цей етап варто витратити достатньо часу, щоб не витратити далі час на розрахунки, коли ідея не вигідна для реалізації. Варто зібрати максимум даних, щоб оцінити можливості реалізації бізнес-ідеї:

- чи дозволений цей вид господарської діяльності (законодавчо);
- можливості виробництва/постачання продукції/надання послуг/виконання робіт;
- можливості отримати сировину, матеріали;
- чи є клієнти (визначаємо, хто вони: фізичні чи юридичні особи, вік, доходи (чи зможуть купити продукцію за цінами, які ми пропонуємо, чи підходить для них якість продукції/послуг/робіт, які ми плануємо реалізовувати тощо);
- чи є конкуренти на ринку (визначаємо, хто вони, яка конкуренція на ринку, чи є обмеження);

- які вимоги до ведення бізнесу (наприклад, санітарні, сертифікація продукції, оподаткування тощо);
- аналіз ситуації в країні, галузі – чи вдалий час, щоб розпочати бізнес, яка рентабельність та окупність у галузі;
- інше.

Отже, варто зібрати максимум інформації про маркетинг, виробництво, фінанси, галузь, загальноекономічну ситуацію. Це називають формуванням інформаційного поля бізнес-плану.

Якщо аналіз свідчить про можливості реалізувати бізнес-ідею, переходимо до наступного етапу. Якщо ні – відмовляємося від ідеї і шукаємо нову.

3-тє завдання. Формування бізнес-моделі. Варто сформувати схему, чи створити короткий опис, як буде працювати бізнес:

- що вироблятимемо/надаватимемо/виконуватимемо;
- хто наші партнери;
- які ключові ресурси діяльності;
- хто клієнти;
- як будемо комунікувати з клієнтами;
- які будуть основні витрати;
- які будуть доходи бізнесу (оплата за продукт, підписка, доходи від реклами, оренди, франчайзингу і т. д.);
- яка цінність нашої діяльності – це як основний напрям формування бізнес-моделі, чим ми ціннісні: швидка доставка, атмосфера закладу, консультування клієнтів, додатковий сервіс тощо).

4-тє завдання. Формування бізнес-плану. Варто розуміти, що бізнес-план як документ може бути написаний для різних осіб-читачів: партнери, кредитори, інвестори, власники. Ідея одна, розрахунки одні, проте подання інформації буде відрізнятися залежно від того, кому ми будемо подавати документ.

Для власника головне – розрахунки виробництва, продажів, прибутку, потреб у матеріальних, людських, фінансових ресурсах. Якщо реалізація бізнесу не потребує залучення інших осіб, власник може зробити розрахунки, календар робіт (таблиці, графіки), висновки й не описувати окремо текстом

зміст робіт, залучення ресурсів і т. д. Також бізнес-плану потребують працівники, які будуть реалізовувати бізнес-ідею, щоб розуміти план дій, свою відповідальність.

Проте, якщо ми подаємо іншим особам, потрібно робити описи, пояснення, щоб читач зрозумів написане. Кредитор, інвестор буде звертати увагу на фінансову частину: суми залучених коштів, період і суми повернення, вигоди – і це має бути основним акцентом у написанні бізнес-планів для них. Якщо це наші партнери – для них важливо отримати відповіді на питання: що ми потребуємо від них, коли, які доходи отримають від співпраці.

Стиль написання бізнес-плану. Зверніть увагу, що до написання документа є загальні вимоги: короткі стверджувальні речення, без використання складних термінів, цитат, максимум таблиць, графіків, обов'язковий взаємозв'язок між розділами, покликання на джерела даних.

Структура бізнес-плану. Єдиної затвердженої структури бізнес-плану немає. Є вимоги в банківських, фінансових інституціях. Тому якщо подаєте визначеному читачу, вивчіть вимоги до розподілу інформації за розділами. Загальна типова структура описана в таблиці 1. Водночас розділи можна розподіляти на дрібніші, наприклад, маркетинговий план: опис продукції (особливо це важливо для інноваційної продукції), характеристика ринку збуту, маркетингова стратегія. Фінансовий план та оцінку ризиків можна об'єднати в один розділ. Важливо, що вся потрібна інформація має бути сформована в бізнес-плані для розуміння ведення бізнесу.

Таблиця 1

Типовий приклад розділів бізнес-плану (далі – БП)

Розділи	Зміст
Титульний аркуш	Назва БП – характеризує мету бізнес-плану. Зазначають розробника, замовника чи ініціатора, контакти, рік, дата створення документа.
Зміст бізнес-плану	Розділи і сторінки розділів БП.
Резюме	Пишуться наприкінці розроблення БП як висновок. Зазначають ідею створення БП, проблему, яку вирішують, яка цільова аудиторія, показники ефективності БП. Якщо БП подають іншим стейкхолдерам, у резюме зазначають вигоду БП для них.
Загальна характеристика підприємства	Зазначають назву підприємства, КВЕДи, за якими працюватиме. Коротка довідка про підприємство: працює чи новостворене, історія розвитку для створеного, місія підприємства тощо.
Маркетинговий план	Характеризує маркетингову політику підприємства: описує продукт, послугу, роботи, які планує виробляти, надавати підприємство, аналізує ринок, на який виходить підприємство (клієнти, конкуренти, SWOT-аналіз, особливості ринку), визначає ціну продукції (як формується, чи будуть знижки), програму та вартість рекламної кампанії. Також в цьому розділі варто порахувати виторг – можна також подати у виробничому плані.
Виробничий план	Відображає, як саме відбуватиметься виготовлення продукції, надання послуг, робіт. Зазначають технологічний процес, потребу в приміщеннях, обладнанні, облаштуванні, витрати на виробництво (сировина, матеріали, зарплата, електроенергія), МШП тощо. Усі ресурси та потрібні витрати на них. Наприкінці зводять суми передінвестиційних витрат і собівартості продукції. Визначають прибуток від діяльності. Розділ формують не менше як на 3 роки.
Організаційний план	Визначає форму організації бізнесу, систему оподаткування, кількість задіяних працівників, їхні обов'язки, структурну схему, графік роботи, графік виконання робіт (календарний графік).

Фінансовий план	Визначає можливості провадити бізнес. Обов'язково формують баланс, грошові потоки, показники ефективності проекту. Якщо задіяні інші стейкхолдери фінансово, у цьому розділі рахують фінансові вигоди від бізнесу для них.
Оцінка ризиків	Визначає ризики, які впливають на бізнес, можливі наслідки й напрями управління ними.
Додатки	Великі таблиці, рисунки, документація (за потреби).

СОЦІАЛЬНІ ПРОЄКТИ – МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ

Юлія Шулик,
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту*

I. Основи

Проекти стали звичним явищем у всіх сферах життя. В останні роки в Україні зросла кількість написаних і реалізованих соціальних проєктів, фондів, які їх фінансують, кількість осіб, зацікавлених у реалізації таких проєктів.

Варто розуміти, що соціальний проєкт – це:

- діяльність для вирішення соціальної проблеми;
- тимчасова діяльність для створення унікального соціального продукту чи послуги;
- поєднання людських, матеріальних та фінансових ресурсів для організації набору робіт за обмеженого бюджету та терміну;
- діяльність команди для отримання соціального результату.

Здебільшого соціальні проєкти не приносять прибутку.

Кожен реалізований проєкт буде унікальним, зважаючи на учасників, команду проєкту, місце, час проведення, ресурси.

Ініціатором проєкту може бути окрема особа, організація, громада. Водночас більшість соціальних проєктів реалізовує команда, яку координує керівник проєкту. Важливі завдання керівника: визначити обсяг робіт, календарний графік, відповідальних, контролювати стан підготовки та реалізації проєкту, працювати над ефективною роботою команди, завершити та прозвітувати про здійснений проєкт.

Віокремлюють різні типи соціальних проектів за їх змістом, наприклад, освітні, інноваційні, екологічні, культурні, туристичні, наукові тощо. Головне, якщо такі проекти належать до соціальних, то вони мають впливати на рівень життя населення, громади, підвищувати комфорт, культуру, рівень знань.

Залежно від величини проектів їх розподіляють на мікропроекти, малі проекти та мегапроекти. Здебільшого такий розподіл умовний і грантодавці використовують його для сортування проектів. Наприклад, мікропроект може розкривати проблему особи (наприклад, митця), будинку, установи чи невеликої вулиці, не потребувати зовнішнього фінансування, мати небагато задіяних осіб і споживачів проекту. Малі проекти теж не зорієнтовані на велику кількість споживачів, велику команду чи значне фінансування. А мегапроекти можуть об'єднувати кілька окремих взаємозв'язаних проектів і впливати на місто, регіон, країну, галузь.

Життєвий цикл. Важливо розуміти, що кожен проект має початок та завершення. Початок – це робота над **концепцією** проекту, визначення суті, напрямків діяльності, середовища проекту. Наступна фаза – **розроблення проекту** – робота над документацією, узгодженням завдань, відповідальних. На основі схваленої розробки проекту відбувається **реалізація**. Остання фаза – завершення проекту, де визначають та аналізують результати, ефект від реалізації, формують звітні документи.

II. Робота над розробленням проекту.

1. **Ідея, задум** – це найважливіше в будь-якому проекті. Уявіть **результат** проекту.

2. **Сформулюйте проблему**, яку вирішуватиме проект і на основі неї визначте **мету проекту**. Чітке розуміння проблеми, яку вирішуватиме ваш проект – це важливе завдання. І пам'ятайте, що під час проекту можуть змінюватись інструменти вирішення проблеми, але головне – досягнути мети проекту.

3. **Оцініть середовище проекту**. З'ясуйте, хто зацікавлені сторони проекту, на кого він буде спрямований, хто буде підтримувати або чинити опір. Оцініть, чи є можливості реалізу-

вати цей проєкт зараз, чи потрібен інший період проведення. Варто на цьому етапі сформувати **команду проєкту**, пізніше команда може трансформуватися, додадуться інші люди, але первинна команда визначить концепцію проєкту.

4. **Визначте продукт та результат проєкту.** Це важливе завдання, яке визначить суть і значення проєкту. Що чіткіше ви це визначите на початку, то реалістичнішим буде проєкт.

5. **Складіть план проєкту.** Спочатку це може бути коротка версія узгоджених ідей (концепція), на основі якої сформується план – документ із розрахунками для визначення послідовності дій та дієвості проєкту.

5.1. Радимо на початку дати відповідь на питання: Що робимо? Чому? Для кого? Хто? Де? Коли? Як? Які обмеження маємо? На цьому етапі головне – більше ідей, більше спілкування в команді, пошук альтернатив та кращих рішень.

5.2. Сформууйте план-документ із визначенням обсягу робіт, їх послідовності, календарем виконання, відповідальними особами, їхніми обов'язками; з чіткими розрахунками, зокрема витрат, потрібного залучення коштів. Під час реалізації проєкту документ можна корегувати, але без розписаного проєкту важко координувати й ефективно здійснювати проєкт.

6. **Оцінка можливості здійснити проєкт і робота команди.** Коли розробили проєкт, оцініть, чи реалістично його реалізувати? Чи є достатньо ресурсів? Чи вчасно це зараз робити? Чи готові ті, на кого спрямований проєкт, до його реалізації? Які перешкоди в діяльності? Якщо фінансування не буде достатньо, чи варто розпочинати підготовку до реалізації? Чи є у вас достатня команда? Чи готова вона до реалізації проєкту? Чи потрібен час на її підготовку? Пам'ятайте, що всі учасники команди приходять у проєкт зі своїм досвідом, цілями та зацікавленнями. На формування команди, яка реалізовуватиме проєкт, може піти значний час. Важливо, що команда має бути одностайною, бажати реалізувати та досягнути цілей проєкту. Шукайте зручні способи координації команди: зустрічі, онлайн-нові наради, гугл-документи, соціальні мережі, різноманітні додатки, які допомагають об'єднати осіб, розподілити завдан-

ня між ними, контролювати виконання (Jira, Trello, Wrike, Asana тощо). Головне – зацікавити людей, розподілити чітко відповідальності між ними, сформувавши комунікацію, надихати та контролювати, дякувати й відзначати окремі та спільні позитивні результати роботи.

7. Пошук фінансування. Усі проєкти потребують ресурсного забезпечення, зокрема соціальні проєкти. Тому важливе завдання під час розроблення плану (п. 4.2) – сформувавши бюджет проєкту (визначити витрати проєкту та джерела його фінансування) та знайти кошти на його реалізацію.

Де шукати кошти?

Перше правило: оцініть, який це проєкт (місцевого, регіонального чи державного значення), яка це галузь (які фонди фінансують чи зацікавлені у фінансуванні й реалізації таких проєктів). Зважаючи на це, визначайте, хто був би зацікавлений у фінансуванні проєкту.

Визначте, які **джерела фінансування** вам підійдуть:

– Спонсорські кошти – пам'ятаємо, що спонсори чекатимуть від вас зворотних послуг. Ви можете пропонувати їм самим умови спонсорства: реклама на банерах, у ЗМІ, на буклетах, подяки зі сцени, інше. Важливо, що спонсори можуть надавати не тільки кошти, але і свою продукцію чи інформаційну підтримку вашому проєкту.

– Благодійні кошти – краудфандінгова кампанія. Можете шукати окремих благодійників, розсилати листи, інформацію про проєкт, проводити спеціальні заходи з поясненням важливості проєкту, аукціони на збирання коштів. Зараз активно діють соцмережі для збирання коштів у друзів і зацікавлених осіб. В Україні працюють кілька майданчиків для збирання коштів, найбільший із-поміж них – платформа BigggIdea. Завдання – підготувати коротку та влучну інформацію про проєкт, зареєструвати на платформі (не забудьте додати гроші в бюджет за використання платформи), рекламувати проєкт. Пам'ятайте, що за благодійні кошти варто виробити систему подяк (друковані, відео, у соцмережах).

– Кредитні кошти – можемо залучати кредити на здійснення проєкту, але пам'ятайте, що якщо соціальний проєкт не

приносить доходу (наприклад, квитки від відвідування концерту чи іншого закладу), то відповідальність лягає далі на позичальника, і кошти потрібно буде повертати незалежно від того, чи проєкт буде успішним, чи ні.

– Грантові кошти – в Україні зросла кількість фондів, конкурсів на фінансування проєктів. Фонди і конкурси підтримують певний напрям проєктів, наприклад, культурні, освітні, гендерні, екологічні, демократичних ініціатив і т. д. Завдання номер один – знайти той фонд чи фонди, які спеціалізуються саме на напрямку вашого проєкту. Завдання номер два – ознайомитися з вимогами оформлення, подання, реалізації проєкту. Завдання номер три – виконати умови й подати проєкт. Після проходження відбору проєкту важливо виконувати вимоги щодо реалізації та звітування перед грантодавцем.

– Бюджетні кошти. Управління, міністерства оголошують щорічні конкурси на фінансування певних напрямів роботи. Щодо написання та подання таких проєктів є чіткі умови, виконати які обов'язково, щоб отримати фінансування. Також в Україні активно діють громадські бюджети. Варто стежити за новинами місцевої влади та подавати проєкти на фінансування туди. Різниця – за проєкти громадського бюджету голосують жителі громади, області, тому важлива реклама, просування такого проєкту на етапі розроблення.

– Власні кошти – кошти команди, учасників проєкту, організації, установи. Великі організації також проводять конкурси на фінансування проєктів. Водночас можлива політика фінансування визначених напрямків діяльності.

8. Пошук партнерів. Крім фінансування, важливо мати тих, хто не є учасниками проєкту, але дають підтримку, зокрема, консультаційну, інформаційну. Це можуть бути як окремі особи, так і державні чи комунальні органи, бізнес, ЗМІ. Пам'ятайте, що комунікація з ними – важливий етап роботи.

III. Реалізація та документація проєкту. Маючи ідею, план її реалізації, команду та фінансування проєкту – реалізація найцікавіша частина проєкту, перевірка міцності команди та досягнення результатів діяльності. Пам'ятайте:

- ефективна підготовка до цього етапу – реалістичний результат здійснення;
- дбайте про команду, цінують її, зупиняйте непорозуміння та конфлікти;
- моніторте виконання проєкту, звертайте увагу на недовиконання, відхилення;
- дякуйте всім, хто долучається до проєкту;
- документуйте реалізацію проєкту: фото, відео, документи на витрати, підбиття підсумків щодня чи щотижня (залежно від масштабу проєкту), згадки в ЗМІ, соцмережах тощо;
- будьте готові до форс-мажорів: продумайте наперед, які ризики можуть бути, наприклад, питання медицини для учасників – виклик швидкої, постійна присутність лікаря. Заплануйте додаткові кошти на непередбачувані обставини.

IV. Просування проєкту. Крім реалізації проєкту, важливо, щоб про соціальний проєкт були відгуки, інформація. Це потрібно і партнерам, і тим, хто фінансує проєкт. Шукайте способи поширення інформації. Можливо, доведеться і платити за інформацію, але це має бути одне з завдань, поставлених від початку.

V. Звіт про реалізацію проєкту. Фонди, бюджетні установи надають чіткі форми звітності з вимогами до заповнення. Якщо таких документів немає, сформууйте свій бланк. Проаналізуйте, що відбулося, чи все згідно з планом, якщо ні, то які причини та наслідки, які результати проєкту, які висновки варто взяти на наступний проєкт.

VI. Основне – реалізація ідеї. Будьте позитивно налаштовані, шукайте виходи з ситуації, підбадьорюйте учасників. Дбайте про тих, для кого ви цей проєкт реалізовуєте й отримуйте задоволення від результатів роботи.

Для нотаток

Для нотаток

Методичне видання

УНІВЕРСИТЕТСЬКА СПІЛЬНОТА ПІДТРИМКИ
Методичні матеріали проєкту

Відповідальні за випуск: *Юлія Шулик, Дмитро Шевчук*

Літературний редактор *Віталій Максимчук*

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Формат 42х30/4. Ум. друк. арк. 6,04. Зам. № 17–22.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Cambria».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.